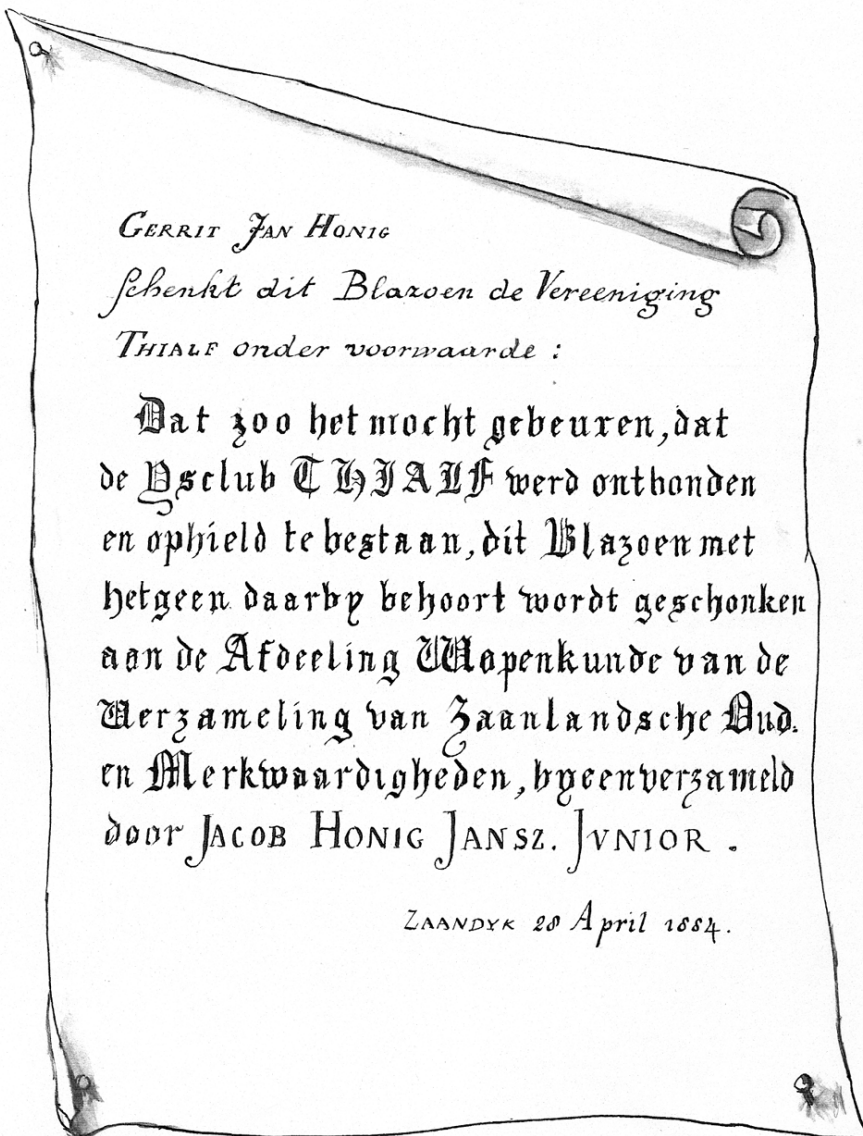

Uitgave van

Omslagillustratie

Hebben de samenstellers van de tentoonstelling *Winters van Weleer*, die velen van ons ongetwijfeld gezien hebben, dan toch gelijk gehad? Worden de winters zo mild- of slap-, 't is maar net hoe je het interpreteert, dat we op onze herinneringen moeten gaan teren? We hopen van niet. De redactie van Kouwe Drukke zal er alles aan doen om herinneringen aan *streng*e winters zo levendig mogelijk te houden. De Oorkonde aan de voorzijde, ontworpen door Gerrit Jan Honigh, en de bijpassende tekst aan de achterzijde, sieren dit nummer. De originalen worden als kostbare relikwieën bewaard in het familiearchief van de familie Honigh in Zaandijk.

Voor meer achtergrond informatie verwijs ik naar het artikel in dit nummer. Een fijne zomer toegewenst aan alle lezers.

Anrie Broere

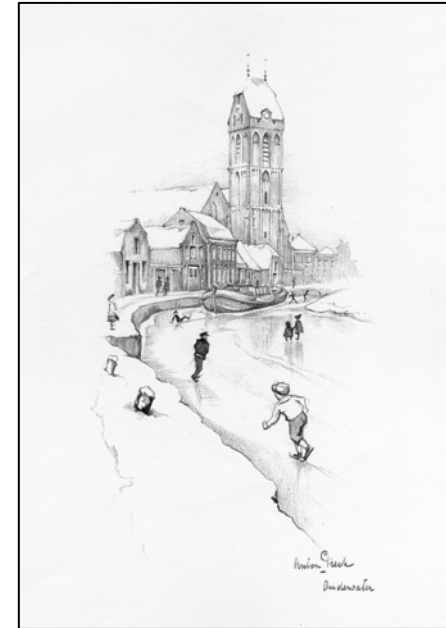
Inhoud

	Blz.
Omslag illustratie	1
Prikbord	2
Een nieuw schaatsmuseum?	3
Dialogo, "Vliegen met ijzers aan de voeten"	.. 4
De Multiplexschaats kritisch bekeken	.. 7
De Elfstedentocht van Tante Pos (1)	.. 11
Mijn oude ijsverniging en de familie Honigh	.. 12
Polychrome tegels met schaatser (13)	16
Boek en Zopie	..18 en 21
Vitrine 14	19 en 20
Oproep 1	.. 22
Vermist	.. 23
De geut – dubbel en dwars?	.. 23
Krabbelbaantje. Aflevering 7	.. 27
Een droom wordt werkelijk of de historie van een boek	.. 30
Stempelkaart (27) Jan van Eijk	.. 32
Lidy Stoppelman, eerste Nederlandse Kampioene Kunstrijden	.. 33
Oproep 2	35
Spreekwoorden en gezegden die aan ijs ontleed zijn	36
Siteseeing 2	.. 37
Redactie	..38

Medewerkers aan dit nummer waren: Ad de Boer, Anrie Broere, Ed Braakman, Hedman Bijlsma, René Diekstra, Harry Karssies, Niko Mulder, Minne Iedes Nieuwhof, Bart van de Peppel en Tom Streng.

Prikbord

Bijna twee jaar geleden verscheen er een oproepje in ons lokale, dit jaar al vijftig jaar bestaande nieuws- en advertentieblad, de IJsselbode. Normaal is 'Het Prikbord' zo'n rubriek waar Willem en Sjaan en hun vijf kinderen opa en oma feliciteren met hun vijftigste huwelijksdag, of waar de jaarvergadering van de plaatselijke postduivenvereniging, met als toepasselijke naam 'De Zwaluw', wordt aangekondigd. Ik lees daar, gelijk mijn Oudewaterse plaatsgenoten, gewoonlijk overheen, maar deze keer viel mijn blijkbaar getrainde oog toch op een bijzondere advertentie. Een Kameriker, naar later bleek ook een gedreven schaatsenrijder, was op zoek naar informatie over de schaatshistorie van Oudewater en de omliggende buurtschappen Papekop en Hekendorp. Cees Meijers, de gedreven schaatsenrijder, wilde een boek maken over 120 jaar winterse geschiedenis in Woerden en omgeving en zocht daartoe een Oudewaterse kompaan. Zoals u weet ligt Oudewater, topografisch gezien dan, in de directe omgeving van Woerden en verdiende het daarmee een plaats in het winterboek. En even terzijde, maar neemt u deze waarschuwing wel ter harte, onderneem de reis van Oudewater naar Woerden nooit per bus, want dan liggen beide steden opeens mijlenver van elkander verwijderd.

Aldus nam ondergetekende, schaatserijder en Geelbuik in hart en nieren, contact op met Meijers en raakte vervolgens spoedig in de ban van zijn speurtocht naar Oudewaterse Elfstedentochters, kunstijsbanen, schoonrij- en hardrijderijen om turven en ringrijderijen. Meijers had middels vooronderzoek in het streekarchief ontdekt dat de Oudewatersche IJssclub reeds in 1880 was opgericht en daarmee de eerst ijsclub in Woerden en omgeving genoemd mag worden. Nieuwe Woerdensche Couranten uit de twintiger en dertiger jaren leverden nog meer bruikbare berichten op en in de IJsselbode van 5 februari 1954 vond ik een prachtig verslag van de Elfstedentocht van Dries Sloodtjes, de eerste Geelbuik die de steden op één dag bezocht. Een bezoekje aan zijn vrouw, Dries zei ons reeds lang geleden vaarwel, leverde mij ontroerende herinneringen op. Zo vertelde zij dat Dries ooit, tijdens een te vroege schaatstocht op zo'n nooit te vertrouwen veensloot, onder het ijs was geschoten. De diepgelovige katholiek Dries, de wanhoop en het einde nabij, bad vervolgens in grote haast het gebed 'Maria altijd durende bijstand'. En, of u gelooft of niet, Dries vond het zwarte gat. 'Gered door het

gebed', zoals hij zijn zoon later vertelde. Van Dries Slootjes ging de speurtocht verder naar Gert Nederend, naar Jan de Korte, naar Marcel Schoonderwoerd en naar de laatste dagen van de Oudewatersche IJclub halverwege de zestiger jaren. Voor mij inmiddels 'Het geheim van Oudewater'. Een mysterie dat zich nog niet laat ontrafelen, oud-bestuursleden, kromgetrokken, maar in hun gedachten nog altijd fier en stram, gebruiken hun mond nog slechts om te zwijgen over het plotselinge eind van de eens zo roemruchte ijsclub. Schaatshistorie om van te smullen dus!

Tenslotte werd de streekroman van Herman de Man 'De barre winter van negentig' nog eens doorgelezen. We wonen hier tenslotte aan de rand van de Lopikerwaard. En van Schiermonnikoog ontving ik een geromantiseerd wintergezicht van Anton Pieck, schaatsters op de Hollandse IJssel met de aloude, maar stoere Michaëltoren op de achtergrond.

'Het Prikbord' van Meijers heeft zijn dienst gedaan. De verhalen uit Oudewater zijn inmiddels per e-mail naar Kamerik verzonden en vinden hopelijk ooit hun plaats in het door deze gedreven schaatsenrijder zo gewenste boek. En of het boek er nu komt of niet, ik heb genoten van mijn speurtocht, de ontmoeting met mensen, de persoonlijke verhalen en het bezig zijn met mijn winterse hobby. En dat dankzij een onopvallende advertentie in 'Het Prikbord', zomaar temidden van Willem en Sjaan en postduivenvereniging 'De Zwaluw'.

In de hoop dat deze veertiende editie van Kouwe Drukke voor u mag zijn als 'Het Prikbord', een bron van motivatie en inspiratie voor uw aan de winter gerelateerde hobby, wens ik u allen een warme zomer in winterse rust.

Tom Streng

Een nieuw schaatsmuseum?

Op zaterdag 2 februari 2002 is er een nieuw schaatsmuseum geopend, niet één waar je naar toe kan gaan en de collectie, geëtaleerd in de vitrines kan bewonderen. Het is waarschijnlijk het eerste "Virtuele Schaats Museum". Je moet er dus een computer voor hebben en een internetaansluiting. De eigenaar is voor de leden van het eerste uur de welbekende Bert van Voorbergen uit Nieuwerkerk a/d IJssel en de beginnende verzamelaar moet maar eens in het boek "Verzamelen is ook een kunst" van Thomas Leeftang kijken. In het boek zijn zes bladzijden gewijd aan de verzamelaar Bert van Voorbergen.

Het museum beoogt de geschiedenis van de schaatsen, op een moderne manier voor een breed publiek toegankelijk te maken. De basis van het museum wordt gevormd door de verzameling van Bert van Voorbergen, die zich sinds 1975 met het onderwerp bezig houdt. Voor de internetters onder ons zoek maar eens op: <http://www.schaatsenmuseum.nl>. Namens Bert bent u van harte welkom.

Dialogo "Vliegen met ijzers aan de voeten". De oorsprong van schaatsen in archeologie en literatuur

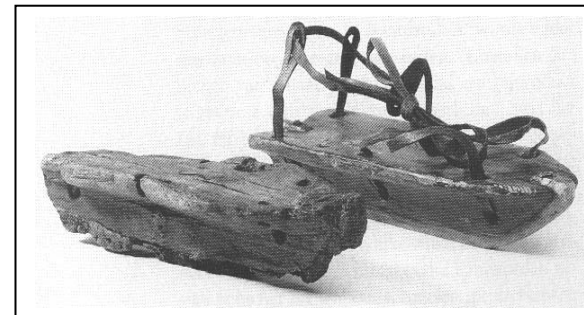
Onlangs verscheen *Van glis tot klapschaats* van Wiebe Blauw. Het boek draagt de alleszeggende ondertitel 'schaatsen en schaatsenmakers in Nederland van 1200 tot heden' Wiebe beschrijft de ontwikkeling van de schaats en geeft een overzicht van Nederlandse schaatsmakers en –modellen per provincie. Max Dohle, redacteur van *Zwart IJs*, las het eerste deel met aandacht, omdat zijn belangstelling uitgaat naar de geschreven bronnen. Wiebe en Max spraken met elkaar over archeologie en tekst op zoek naar de geschiedenis van het schaatsen.

Max: gefeliciteerd met het kloeke boek *Van glis tot klapschaats*. Voor de verzamelaar een prachtig standaardwerk.

Wiebe: bedankt, ik hoop dat het boek een goed en compleet beeld geeft van de ontstaansgeschiedenis en de ontwikkeling van de schaats in Nederland.

Max: ik vind vooral de eerste hoofdstukken over de ontwikkeling van de schaats en het woord 'schaats' erg interessant. Het eerste signaal van ijzeren schaatsen in de geschreven bronnen is volgens mij 1398. De boekhouder van Graaf Albrecht noteert in zijn kasboek de aanschaf van twaalf puntige stokken voor zijn heer om mee te vliegen met ijzers aan zijn voeten:

XII piecstaffen voir minen hée mede te vlieghen mit ijzers an de voeten.

In je boek zijn schaatsen te zien opgegraven bij Amsterdam en Dordrecht, die je veel eerder dateert: 1225. Hoe stel je eigenlijk vast dat het een vondst uit 1225 is?

Wiebe: in de archeologie worden relatief onbekende objecten gedateerd aan de hand van nevenvond-

sten, zoals kruiken en kannen, sierkeramiek, kammen, spelden en andere gebruiksvoorwerpen die veelvuldig voorkomen en waarvan men na langdurig vergelijkend onderzoek de leeftijd vrij nauwkeurig heeft kunnen vaststellen. Deze objecten worden dan verbonden aan een bepaalde cultuurperiode.

Max: heb je enig idee van de omvang van het schaatsen in de 13de eeuw? Was het niet kostbaar voor de gewone man? We weten uit de gedichten dat men in de 16e eeuw volop op ijzeren schaatsen rijdt. Heb je enig idee hoe het in de

13de eeuw moet zijn geweest? Er zijn maar enkele ijzeren schaatsen gevonden, terwijl er een groot aantal glissen uit de bodem gekomen is. Was schaatsen in die tijd iets voor de elite?

Wiebe: hoe het in de 13de eeuw toeging weten we niet precies. Er waren wel al smeden, maar die kwamen vooral voor in de steden, en die waren eigenlijk nog in ontwikkeling net als de gilden. Naarmate er meer steden kwamen, nam de handel en uitwisseling van producten toe. Ik ga er vanuit dat er in de 13de eeuw op kleine schaal werd geschaatst. Inderdaad door de elite die het zich kon veroorloven zowel tijd als geld in het spel van het schaatsen te steken.

Het is overigens niet vreemd dat er zo weinig archeologische vondsten van schaatsen zijn, omdat de bodemtoestand heel gunstig moet zijn. Er mag geen lucht bij het object komen en de bodem moet een bepaalde zuurgraad hebben, maar dat is zelden het geval. Vandaar dat de meeste schaatsen die in de grond zijn verdwenen in de loop der eeuwen eenvoudig vermolmd (hout) of verroest (ijzer) zijn.

**Het woord
'schaetse' al
in 1524 in
gebruik**

Max: de ijzers van deze oerschaatsen zijn vrij breed. Kun je op deze houtjes eigenlijk wel schaatsen, ik bedoel zijwaarts afzetten? Ik vraag dit omdat de Graaf van Holland kennelijk aan het eind van de 14de eeuw nog prikstokken gebruikt bij het schaatsen. Dit is 175 jaar later.

Wiebe: de breedte van het ijzer maakt niet zo veel uit. Ze hebben wel een hoek van 90 graden en daarmee valt goed af te zetten. Het is natuurlijk best mogelijk dat de eerste schaatsers nog lange tijd prikstokken bij zich hadden om mee af te zetten en het is ook denkbaar dat men die prikstok bij zich had om de dikte van het ijs te peilen. Of, als men te laat had gepeild, de stok gebruikte als hulpmiddel om uit het wak te komen. Jij spreekt over 1398 als eerste bron, maar de Neerlandicus Herman Pleij noemt een gedicht waarin twee zilveren schaatsen inzet waren van een steekspel in Leuven in 1333. Kun jij verklaren waarom dan pas voor het eerst geschreven wordt over schaatsen?

Max: misschien hoeven we niet zolang te wachten. Maerlant lijkt in 1264 de eerste te zijn die over schaatsen schrijft: "Hij leerde mij op het ijs gaan, lopen en stilstaan." Stilstaan op het ijs hoeft je natuurlijk niet te leren, dus kan het best over schaatsen gaan (remmen). Van Velthem zegt in 1300 dat de Duitse soldaten lang niet zo vaardig op het ijs zijn als de Hollanders, als Graaf Willem II optrekt naar Hoogwoud in West-Friesland (waar de barbaarse Firezen hem doodknuppelen).

Toch is het goed eens kritisch naar Leuven 1333 te kijken:

*Daer zach ic huuthanghen eenen prijs,
Daarna zag ik een prijs hangen,
So wie met scaverdinen best stake opt hijs,
Voor degene die op schaatsen het best steekt op het ijs*

Met speren, loeten ende met wannen

Met speren, krabbers en ander werktuig

Die zou de twee zilveren scaverdinen behangen

Hij wint twee zilveren schaatsen

Dit is 't gedichtje dat Pleij bedoelt. Het is van Jacob de Hont uit 1525 en is een rijmende bewerking van de vertaling van een Latijnse kroniek over Vlaanderen. Het is door nogal wat handen gegaan, en is dus nauwelijks een bewijs dat er in 1333 ijzeren schaatsen waren. Het zegt meer over schaatsen in 1525. Feitelijk kun je in geschreven bronnen geen onomstotelijk bewijs vinden, dat er in de 13de eeuw op ijzer gereden werd.

Wiebe: kan het 'lopen' op het ijs in het gedicht van Maerlant taalkundig verband houden met het Duitse Schlittschuhlaufen? Als dat niet zo is, dan blijft er dus een groot gat tussen de datering van de oudste archeologische schaatsen en het gebruik van schaatsen in de literatuur. We komen dan toch weer uit in 1398, bij Graaf Albrecht die zegt 'te vlieghen mit ijsers aan de voeten' en dat is zoals je eerder constateerde 175 jaar na de eerste archeologische schaats.

Max: in de eerste bronnen gebruiken de Nederlanders woorden als 'gaan', 'varen' of 'rijden' voor het schaatsen. De Friezen zeggen feitelijk ook rijden (riden). Aardig dat je het woord Schlittschuhlaufen noemt. Er is een discussie tussen Goethe en zijn tijdgenoot Klopstock 'beiden gepassioneerde schaatsers' over het Schlittschuhlaufen. Klopstock meent dat het woord oorspronkelijk schrittschulaufen was. 'Schritt' van 'schritten', het zetten van passen. Later is het verbasterd tot schlitten, het sleden. De grap van schaatsen is natuurlijk ook dat je passen zet. Dat sluit aan bij een vraag aan jou: uit de 16de eeuwse gedichten maak ik op dat de dames sleetje rijden op schaatsen, dat wil zeggen op een plankje rijden met twee ijzers. Ze lieten zich voortduwen door de mannen, die wel zijwaarts afzetten.

Niet alleen mannen beheersen de kunst: ook de meisjes. En arm in arm scheren de paartjes over het ijs. Of, als ze niet weten hoe hun schuchtere passen te zetten, staan ze op brede plankjes, een dubbel ijzer onder de voet; zelf onbeweeglijk, zwieren ze mee in de armen van een jongen en glijden zo over het ijs.

(Het plaatje is een deel van een spotprent van de Vlaamse etser Pieter van der Borcht).

Zijn er vondsten bekend van zulke plankschaatsen met dubbele ijzers? Ik heb er ook wel eens afbeeldingen van gezien.

Wiebe: bij mijn weten is er binnen de Poolster niet eerder door iemand geattendeerd op het bestaan van dergelijke plankjes. Het zou me niet verbazen als die plankjes onderdeel uitmaakten van hofmakerij in de 16de eeuw. Is dat inderdaad het thema waarin je die plankjes in de poëzie bent tegengekomen? In elk geval komt de constructie van de schaats overeen met wat wij de oefenschaats noemen en zou dit model dus veel eerder gedateerd moeten worden (zie pagina 90 in *Van glis tot klapschaats*). De dubbele ijzers zorgen voor meer stabiliteit. Dat is natuurlijk toch van belang, want als je geduwd wordt, heb je meer moeite je evenwicht te bewaren dan als je zelf schaatst! Het zou dus goed kunnen zijn dat in dit geval de dubbele ijzers er niet onder zitten omdat de vrouw in kwestie nog niet goed kan schaatsen, maar omdat dit haar pose bij deze vorm van hofmakerij vergemakkelijkt.

Max: nee, de bron is de Neolatijnse poëzie van de humanisten, die met een bijna wetenschappelijke precisie schreven over het schaatsen in de versvormen van hun geliefde Rome.

Het oudste schaatsgedicht is obsceen!

Max: ik heb ten slotte nog een nieuwtje. We hebben het al gehad over de verschillende woorden die men in de Middeleeuwen gebruikte voor schaatsen. Het nieuws is dat het woord 'schaats' al zeker vijftig jaar eerder gebruikt werd dan wij tot nu toe aannamen.

In 1524 namelijk in een tamelijk dubbelzinnig liedje over een onverzadigbare meid op het ijs. Ze heeft voortdurend zin in "spelen", na het ringsteken, na het schaatsen, na het priksleeën en zelfs ten slotte ook nog in de loeme (het wak). In dit gedicht gebruikt zij het woord "schaetse": om aan te geven dat ze nog lang niet moe is en niet bang is voor een schaatstochtje. Volgend seizoen zal ik het liedje in zijn geheel in *Zwart IJs* plaatsen met inbegrip van de vertaling in modern Nederlands. De oorsprong van het schaatsen moet zonder twijfel in België gezocht worden, want dit is een Vlaams liedje!

Nieuwsgierig? Kijk dan op www.werkijs.nl (Foto op blz.4 Rijksdienst voor het Oudheidkundig Bodemonderzoek, Amersfoort).

De Multiplexschaats kritisch bekeken

Berust de verheerlijking van de veel bezongen Multiplexschaats wel op waarheid?

In KD11 heb ik een oproep geplaatst, gegevens toe te sturen over de gebreken en reparaties welke aan de Multiplexschaats zijn aangebracht. Het was mij namelijk opgevallen dat men maar zelden een gaaf stel tegenkomt en ik heb nog nooit in mijn toch zestigjarige schaatservaring iemand op Multiplex-

schaatsen gezien. De gegevens die ik van de lezers gekregen heb, tonen ook aan dat er inderdaad aan de meeste Multiplexschaatsen wel wat mankeerde.

Het bovenstaande wil natuurlijk niet zeggen dat de schaatsen kwalitatief niet goed waren. Het kan ook zijn dat de voorkomende mankementen door het veelvuldig gebruik zijn ontstaan:

Bij veel schaatsen was de binding (het leerwerk) hersteld of geheel vervangen door eenvoudige riemen, maar ook wel geheel verwijderd.

Breuken in de voetplaten, vooral bij de hak en afgebroken haksteunen kwamen veelvuldig voor.

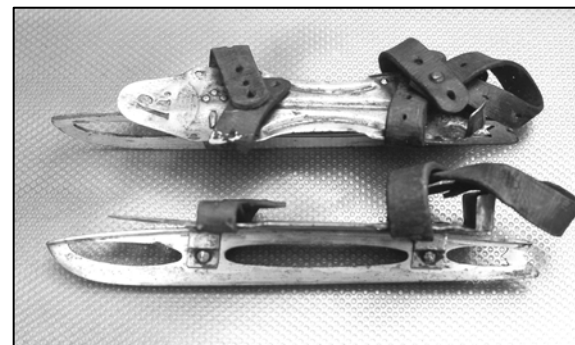
Een enkele keer was het glij-ijzer vastgelast aan steunen van de voetplaten.

Het chroom of nikkel waarmee de schaatsen behandeld zijn om de schaatsen een fraai uiterlijk te geven was meestal beschadigd, soms zwaar beschadigd.

De meeste schaatsen waren gebruikt als langebaanschaats, als alles was vastgelast dan werd de smalle kant als glij-ijzer gebruikt.

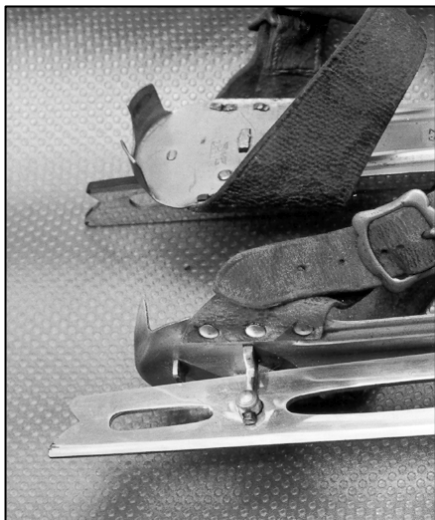
In de voetplaten zitten breuken Deze zijn gerepareerd door een plaatje over deze breuken heen te klinken. Ook ontbreekt er een haksteun.
Coll. B.W.v.d.Peppel
Foto B.W.v.d.Peppel

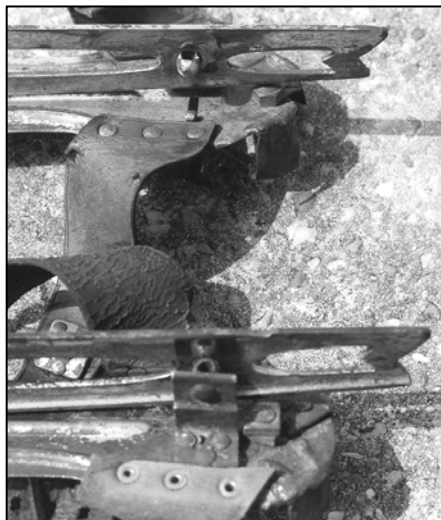
De originele binding is vervangen door grof leerwerk, hakleren en teenleren die op de voetplaat zijn vastgeklonken.
Coll. Jitse Hotsma
Foto B.W.v.d.Peppel

Zelf bezit ik een bijzonder gaaf stel Duitse Multiplexschaatsen en ook een paar originele Multiplexschaatsen van Ubel Wierda uit Groningen. (zie Vitrine 11 van KD11; op blz. 20 zijn beiden paren afgebeeld.)

Bij vergelijking van de beide paren kan ik mij niet aan de indruk onttrekken dat de Duitse schaatsen van een beter soort staal gemaakt zijn dan de Groningse. Een slijpproef met de beide glij-ijzers gaf aan, dat van de Duitse schaats de vonk donkerder is dan die van de Groningse. Hetgeen betekent dat de Duitse glij-ijzers harder zijn. Ook de roestbestendigheid van de Duitse is beter.

Steuntje waardoor de voetplaat niet verder door kan buigen dan 2 mm.
Foto's B.W. van de Peppel

De oplossing die toegepast is bij een originele Multiplexschaatsen met een boutje en een vier- en zeskantmoertje.

Bij het vergelijken van de beide paren, ontdekte ik een verbetering in de constructie van de Duitse schaats, welke constructie ook voorkwam bij het paar originele schaatsen, dat Frits Locher mij aanbood om een foto van te maken. De verbetering bestaat uit een klein steuntje of brugje onder de hak, dat niet op het glij-ijzer rust, maar zo aangebracht is, dat er 2 mm ruimte blijft tussen het glij-ijzer en het steuntje. Dit is bij het paar van Frits bereikt door een boutje met 2 vierkante moertjes voor de ene en een boutje met een zeskant moer voor de andere schaats te gebruiken. De beide boutjes zijn vastgelast aan de voetplaat. Het gebruik van verschillende materialen geeft aan dat de eigenaar van de schaatsen, de constructie wellicht zelf bedacht heeft. De constructie voorkomt namelijk het te ver doorbuigen van de voetplaat, vooral bij de hak, want daar rust het grootste gewicht op. Bij afwezigheid van het steuntje kan de voetplaat zeker 8 tot 12 mm doorbuigen en anders maar 2 mm.

Het doorbuigen van de voetplaat heeft tot gevolg dat op den duur scheuren of breuken ontstaan tussen bijvoorbeeld de spiegleuf en de buitenkant van de plaat en/of naar het grote gat dat bestemd is voor de klembout van het hakleer.

Dat de schaatsen bij sommigen populair waren staat wel vast, maar ze waren duur in aanschaf, waardoor ze gebruikt werden totdat ze op de draad versleten waren. Zelfs dan wist men er nog wat mee te doen. Zo ontdekte ik op een rommelmarkt van een verzorgingshuis in Bennekom (toch geen schaatsdorp) een paar Multiplexglij-ijzers met bijbehorende houtjes voorzien van een gleuf voor het glij-ijzer en doorboringen voor de riemen. Hier was iemand bezig geweest om van deze ijzers schaatsen te maken. Het karwei was jammer genoeg niet afgemaakt. Voor één gulden kwamen ze in mijn bezit.

Als je over de kwaliteit en bruikbaarheid van een paar schaatsen schrijft moet je ze ook testen. Dat heb ik ook gedaan en met wisselend succes. Voor de eerste keer, ik spreek nu over mijn mooie Duitse schaatsen, had mijn vader de schaatsen overdwars geslepen. Voor mij ongebruikelijk want ik schaats vanaf mijn veertiende al op noren. Met een paar geleende veiligheidsschoenen met stalen neus bond ik de schaatsen onder. Het was op het natuurijs van de Blauwe Kamer, een diepe kleiput. De start was te vergelijken met die van Waterspoor op de 500 meter op de Olympische Spelen. Ik kwam dan ook niet verder dan 2 meter. Een gebroken hakleer (dat was natuurlijk helemaal verdroogd) en een pijnlijke knie waren het gevolg. Jaren later heb ik een tweede poging gewaagd, nu met een paar goede schaatsschoentjes en een stel toeclipriempjes van mijn racefiets om de schaatsen onder de schoen te bevestigen. Voordat ik de tweede poging waagde, had ik de schaatsen geslepen zoals mijn noren, dus overlangs. Dit alles gebeurde op de kunstijsbaan in Deventer. Ik heb een halfuur mijn baantjes geschaatst en ik moet zeggen naar volle tevredenheid. De schaatsen voldeden heel goed, zelfs het overstappen ging goed. Helaas kan ik niet schoonrijden of zwieren, *dus heb ik niet tijdens het wenden of zwaaien, met de gratie bij dat draaien, terwijl mijn maat mij voorbij snelde, de schaatsen fluks versteld. Zodat ik met rechte streken, op dezelfde voetwiel voort, kon bewijzen wien de zege toebehoorde.* (vrij bewerkt naar de Multiplex "Schaats" Wals). Voor het zwiergedeelte zal ik maar een beroep doen op ons lid Bert Lassche. Die is toch kampioen schoonrijden in de B klasse 2002 geworden? Ik betwijfel of de schaatsen wel zo geschikt zijn voor het schoonrijden. De krachten die op de gehele constructie komen, zijn naar mijn mening veel groter dan die bij het langebaanschaatsen.

Bart van de Peppel.

De Elfstedentochten van Tante Pos (1)

Jarenlang was sport, inclusief schaatsen en zelfs de Tocht der Tochten aan de PTT niet besteed. Waar andere landen uitbundige series zegels wijdden aan andere mega-sportevenementen - denk maar aan de Olympische Spelen of aan de talrijke sportieve herinneringszegels die in het Oostblok verschenen - kwam de tocht zo populaire volkssport schaatsen er hier maar bekaaid van af. Zo pronkte er in 1962 wel een schaatser in opvallend oranje tricot op een zegel die de Sovjet Unie uitbracht ter gelegenheid van het WK hardrijden (onbedoelde hommage aan wereldkampioen Henk van der Grift?), maar ging een jaar later de meest barre schaatstocht aller tijden volkomen aan de fantasie van Tante Pos voorbij. Daarmee was een mooie kans voor de eerstkomende 21 jaar verkeken. Dat is overigens iets dat we zelfs het KNMI niet kunnen aanrekenen, dus laat staan de PTT. Maar waarom - om nog wat meer zout in de wonde te wrijven - kon het ski- en ijshockeyland Zweden wel met hardrijders op een plakker verschijnen (WK 1966) en Nederland bij het WK 1969 in Deventer niet, en dat terwijl onze vertegenwoordigers toch bij heel wat kampioenschappen op het hoogste treetje stonden?

Het was Stadspost Apeldoorn die in 1970 het voortouw nam en de podiumklanten van het WK in Bislett van een gomlaagje voorzag. Slechts daaraan is het te danken dat Ard en Keessie toch nog hun gekarteld eerbetoon kregen. Schenk kon in de jaren daarop winnen wat hij wilde, maar aan filatelistische persoonsverheerlijking deden wij hier niet.

De KNSB moest honderd worden om Atje Keulen-Deelstra - en dan nog anoniem - op een vrij saaie zegel te vereeuwigen (1982).

Een opwarmertje voor de 13de elfstedentocht van 21 februari 1985? Niet echt. Het was namelijk de Stadspost (Leeuwarden?) die toen op een gelegenheidsuitgifte schaatser en pompeblêden liet overlopen van de ene zegel op de andere in een serie van drie ter waarde van 100, 80 en 55 ct. Ook de fraaie herinneringsenveloppe (zie afbeelding) komt niet uit de koker van de PTT, die overigens wel met een soortgelijke briefkaart op de propen kwam. (Wordt vervolgd).

Niko Mulder

(Zie voor afbeeldingen Vitrine 14)

Mijn oude ijsvereniging en de familie Honigh

In het interessante artikel van Ad Gras *Mijn oude ijsvereniging* kwam verschillende keren de naam Honigh voor. Omdat ik al heel wat jaren Simon Honigh ken als prentenconservator bij het Openluchtmuseum in Arnhem, heb ik hem dit artikel toegestuurd. Ik wist dat hij niet alleen prenten "conserveert", maar ook het familiearchief van de familie Honigh en hoopte zo nog nadere gegevens over het Diploma en de Schaatsententoonstelling van 1879 aan de weet te komen. Daarin ben ik niet teleurgesteld. Als goed conservator heeft Simon Honigh zijn zaakjes goed op een rijtje en heeft hij interessante nieuwe gegevens aangeleverd.

Collectie Jan Honigh

Jan Honigh Cz. heeft in 1876 de IJclub "Thialf" opgericht. Dit was al bekend. Minder bekend is dat hij in de loop der jaren een fraaie collectie schaatsen en rolschaatsen bij elkaar gebracht heeft, waarschijnlijk ten dele nog afkomstig uit de schaatsententoonstelling van 1879. Tot deze collectie behoorden onder anderen de narrenschaatsen van Delhaes en de Duitse schaatsen van Leeuwenburgh, maar ook 18de en 19de eeuwse schaatsen van rijke industriëlen uit de Zaanstreek.

Bij zijn overlijden in 1925 werd deze collectie onder zijn beide kleinzoons Jacob en Jan Honigh verdeeld. De "Jacob" helft werd in 1970 aan het Openluchtmuseum geschonken, de "Jan" helft enkele jaren later. Met deze collectie is helaas wat slordig omgesprongen. Alle schaatsen uit deze collectie waren keurig in papier verpakt, waarop de naam van de oorspronkelijke eigenaar stond. Het was natuurlijk uniek dat eigenaar en schaatsen nog aan elkaar gekoppeld waren. Bij het uitpakken van deze schaatsen werd het pakpapier met daarop de namen van de eigenaren weggegooid en werd niet genoteerd welk papier bij welke schaatsen hoorde. Hierdoor ging de eenheid tussen eigenaar en schaatsen definitief verloren. Een onherstelbare slordigheid. Anno 2002 'dertig jaar na dato' maakt Simon Honigh zich er nog kwaad over.

Het wapen van Thialf

Het originele wapen of blazoën van Thialf is ontworpen in 1884 door Gerrit Jan Honigh, de schoon-zoon van de oprichter. Deze Gerrit Jan was een verdienstelijk tekenaar en heeft dit fraaie wapen ontworpen. Het wapen is op dit moment in het bezit van IJclub WBT (Willem Barentsz Thialf). Niet alleen heeft de maker dit wapen ontworpen, maar heeft er ook een uitvoerige beschrijving bij gegeven wat het wapen voorstelt. Helaas is het ons niet gelukt voor het aprilnummer een foto van dit wapen te laten maken. Wat we wel hebben is een copie van de Oorkonde die Gerrit Jan Honigh gemaakt heeft bij het overhandigen van het wapen in 1884 (zie omslag KD) t.g.v. het achtste levensjaar van de IJclub op 1 maart. Deze Oorkonde is in bezit van Stichting Archief Honigh in Zaandijk.

Over deze oorkonde is nog wel iets uit te zeggen. U ziet links een halfnaakte man. In de wapenkunde (heraldiek) wordt deze man *De Wilde Man* genoemd. Het grappige is dat Simon Honigh in een eeuwenoud huis woont met dezelfde naam, maar dit terzijde. Omdat het een wapen is van een ijsclub heeft de tekenaar de Wilde Man met een berenvel omhangen. Met zijn rechterhand houdt hij het wapen vast, met zijn linkerhand de tekst van de oorkonde. Midden onder wordt nog even herinnerd aan de Schaatsententoonstelling van 1879.

Hoewel Gerrit Jan Honigh - de ontwerper - de voorwaarde stelde dat, als Thialf ophield te bestaan het wapen terug moest naar het familiearchief (zie achterkant omslag) is het nu, zoals ik al schreef, in het bezit van de ijsclub. In 1932 'het jaar van de fusie met Willem Barentsz' is het wapen inderdaad tijdelijk teruggegaan naar de familie. In 1955 echter is het door Jacob Honigh, 'een van de kleinzons', aan de IJclub WBT geschonken.

Het Diploma

Hoe is dit tot stand gekomen? Bij het 10-jarig bestaan van Thialf in 1886 heeft Gerrit Jan opnieuw de tekenstift ter hand genomen en heeft hij met het wapen als inspiratiebron een Diploma ontworpen dat tientallen jaren in gebruik geweest is als bewijs van lidmaatschap bij het betalen van de contributie. Dit is dus het Diploma dat Ad Gras noemt en afbeeldt in zijn artikel.

De laatste exemplaren zijn waarschijnlijk rond 1950 op een schoolplein in Zaandijk uitgedeeld. Simon Honigh kan zich nl. nog heel goed herinneren dat een schoolkameraad een hele stapel blanco exemplaren liep uit te delen, die hij van zijn vader had gekregen. Wat waren wij graag schooljongen geweest op deze school in Zaandam!

In het volgende nummer zullen wij nader ingaan op het wapen en 'voor zover ik weet' de allereerste Schaatsententoonstelling ooit in Nederland gehouden, want Simon's archief is nog lang niet uitgeput.

Anrie Broere

Met dank aan Simon Honigh

(zie voor illustraties de voor- en achterzijde van het omslag).

De trommel (4)

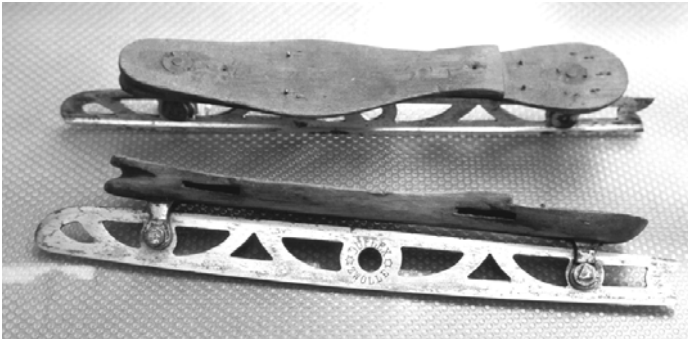

Kist waarin de schaatsen naar de klant werden verzonden.
Op de kist liggen een paar Waddinxveense schaatsen.

Het veer Schoonhoven-Gelkenes overbrugt in korte tijd het snelstromende, maar vrijwel rimpelloze water van de rivier de Lek. Verwoede pogingen van de zon hebben niet mogen baten om het wolkendek te doorbreken, de grijze tinten overheersen deze maartse dag het rivierbeeld. Groot is het contrast tussen de enorme vrachtschepen, (de tegenwoordig zo kenmerkende duwbotten die containerschepen voortduwen) en de prachtige natuur van het tussen hoge dijken ingeklemde rivier- en uiterwaardenlandschap. Contrasterend, maar tegelijkertijd ook zo bij elkaar horend. Was in het verleden de Lek dichtgevroren dan kon de overzijde worden bereikt met de *schietschouw*. Onder de schietschouw werden ijzers bevestigd, waarmee over de ijsschotsen kon worden gegleden. Werde de door ijsbrekers open gehouden vaargeul bereikt dan werd de schietschouw in het water geduwd en werd er verder geroeid naar de volgende ijsschotsen. Was de rivier helemaal toegevroren dan werd er door de veermannen een veilig pad naar de overzijde uitgezet. Over de zwakke plekken werden planken gelegd en de rest van het pad werd bestrooid met as. Ondanks het tweedubbel verhoogde tarief maakten velen gebruik van deze unieke manier om de overkant te bereiken. Vandaag aan de dag ontvangt de veerman 1,50 € voor de veel reistijd besparende overtocht. Aan de overzijde wordt de rivierdijk gevolgd tot het historische plaatsje Nieuwpoort. Aarden stadswallen omgeven door brede stadsgrachten beschermen nog steeds het oude Nieuwpoort, nu echter tegen de oprukkende nieuwbouw. Bij het oude stadhuis, 'daar even goed kijken' wordt mij tevoren dringend aangeraden, slaan we rechtsaf en rijden via de nauwe straat naar het huis van familie Den Braber. Kees den Braber is een telg uit zo'n oud hardrijdersgeslacht. De kortebaan was voor de gebroeders Kees en Arie de plaats waar prijs werd gereden. Kees den Braber was een krachtrijder, de man van het slechte ijs. Broer Arie schaatste technisch beter, onder goede omstandigheden was hij onverslaanbaar was op de kortebaan. In de vijftiger jaren fietsten ze samen, op de vroege zondagmorgen, naar de Haagse HOKIJ-

baan. Als lid van de NVBHS trainden ze daar tegelijk met mannen als Broekman, Van der Voort en Van 't Oever. 's Winters werd er zelfs een keer getraind in Noorwegen. Daar waar het in Hamar niet wilde vriezen werd de trainingsbaan van Rorøs, het oude mijnstadsje, opgezocht. Kees bewaart er goede herinneringen aan. Nadat Kees den Braber in 1985 de Elfstedentocht schaatsste is hij schaatsen gaan verzamelen. Den Braber heeft vele bijzonder schaatsen, maar als bewoner van de Alblasserwaard vindt hij zijn Hollandse schaatsen het mooist. Zijn prachtige Duplexschaatsen van Gorter uit Zwolle mogen er echter ook zijn.

Duplexschaatsen van Gorter uit Zwolle. Collectie Jitse Hotsma

Een eindje verder langs de Lekdijk woont de familie Middelkoop. De Middelkoopjes zijn zwager en schoonzus van Kees den Braber. Bij binnenkomst in de karakteristieke dijkwoning lopen we door de oude smederij. De tijd lijkt hier te hebben stilgestaan, de kolen lijken nog na te gloeien en aan de dakspanten hangen hoefijzers 'voor het leven'. 'De paarden van tegenwoordig zijn te onrustig om beslagen te worden in de smederij', zegt vrouw Middelkoop. In 1947 werd de smederij overgenomen en in de eerste jaren werden er nog met enige regelmaat banden om de houten wielen van paardenkarren geslagen, later specialiseerde Middelkoop zich als installateur van gaskachels. Schaatsen werden er nooit gemaakt in de smederij. Middelkoop was wel een specialist in het slijpen van schaatsen. Ook werden schaatsen verkocht, o.a. van de merken Zandstra en Super PB. Een andere schaatsenhandelaar was Piet Murk uit Lopik. Murk, in het dagelijks leven werkzaam in de wasmachinefabriek van Minkema te Langerak - inderdaad, verwant aan de schaatsenmaker uit Oosterlittens -, verkocht jarenlang schaatsen. Nadat zijn thuishandel in de jaren zeventig niet goed meer liep verkocht hij de restpartij aan Middelkoop in Langerak. 'Bootjes', zoals ze in de Alblasserwaard zwierschaatsen noemen, en doorlopers van Ruiter. Ook enig riemwerk maakte deel uit van de partij. De schaatsen waren opgeborgen in een grote houten kist met als opschrift 'RUITER's Schaatsenfabriek AKKRUM'

Dergelijke kisten werden in het kartonloze tijdperk ook wel gebruikt voor het vervoer van boter en zeep, maar deze is regelrecht afkomstig uit de schaat-

senfabriek uit Akkrum. Kennelijk vervoerde Ruiter zijn schaatsen in deze hoge kisten naar de verkoopadressen. Zowel Middelkoop als den Braber vermoeden dat er van deze 'Ruiter-kisten' nog maar weinig bestaan, het goedkope hout brandde namelijk prima op het open vuur van de smid. Leuke bijkomstigheid is dat de nog in originele staat bewaard gebleven kist gevuld is met een verzameling oude houten schaatsen, want ook de schoonzus van Kees den Braber verzamelt schaatsen. De 'bootjes' en de doorlopers uit de restpartij van Murk werden verkocht aan de deelnemers van de traditionele schaatswedstrijd 'op houtjes', die de ijsclub Nieuwpoort-Langerak bij aanhoudende vorst op de ijsbaan op de stadsgracht organiseerde.

Vanaf het veer kijk ik in de richting van het witte dijkhuis. Het huis met de oude smederij en een bijzondere houten kist met als opschrift 'RUITER's Schaatsenfabriek AKKRUM'. Een stukje schaatshistorie aan de overzijde van de Lek.

Bent u ook in het bezit van zo'n bijzonder voorwerp? Wellicht staat uw voorwerp dan centraal in 'DE TROMMEL 5'.

Tom Streng

Polychrome tegels met schaatsters (13)

De meeste antieke wandtegels zijn blauw of paars van kleur. Dat is niet altijd zo geweest. Zoals ik in één van mijn eerste artikeltjes over tegels met winterlandschappen en schaatsters -- hoe lang al weer geleden -- vertelde dateert de productie van de eerste tegels in Nederland uit het eind van de 16de eeuw. Door de turbulente politieke situatie in de zuidelijke Nederlanden weken toen veel Antwerpse plateelbakkers naar het noorden uit. Natuurlijk met de bedoeling om, als het even kon in ons land hun oude ambacht voort te zetten. En dat hield in dat ze tegels en ook schotels gingen maken op de wijze zoals ze dat gewend waren. Ze pasten daarbij de zogenaamde majolicatechniek toe. De tegel of schotel werd een keer gebakken, daarna geglazuurd met tinglazuur en beschilderd en vervolgens voor de tweede keer gebakken. Het decor bestond vaak uit een veelkleurig (polychroom) ornamentaal patroon. Al gauw gingen ze evenwel ook tegels maken met typisch Nederlandse motieven zoals dieren, bloemen en figuren, maar nog wel met een meerkleurige schildering. Maar het duurde niet lang of men ging over op tegels met monochrome decors, zoals blauw en paars. Je kunt je voorstellen dat die vroege polychrome tegels bij verzamelaars erg gewild zijn. En zeker wanneer daar een motief op staat dat je speciale interesse heeft, zoals schaatsters. Ik heb al eens in KD gevraagd om mij op polychrome tegels met dit onderwerp te attenderen, maar ik heb daarop geen reacties gekregen. Dat geeft wel aan hoe zeldzaam deze tegels zijn. Maar gelukkig heb ik ook een netwerk - om dit moderne woord maar eens te gebruiken - in tegelkringen. Het is mij gelukt een tweetal polychrome tegels met schaatsters op te sporen. Verder ben ik zelf in het gelukkige bezit van de ziel van een vroeg 17de eeuwse majolicaschotel. Over dit edele drietal gaan we het

nu hebben. De eerste tegel is een vroege tegel met een mooie forse zogenaamde Franse lelie als hoekvulling. Alleen de lilies zijn gekleurd. De schaatser zelf is blauw geschilderd. Afgaande op de charmante houding, het ingesnoerde jakje en het hoedje zou je haast zeggen dat we te maken hebben met een kittige vertegenwoordiger van het zogenaamd zwakke geslacht. Het pietje op de nog bladerloze struik zou er op kunnen wijzen dat het voorjaar nadert. Zoals bij veel oude schilderijen ga je je afvragen of achter de voorstelling op deze tegel een diepere symboliek schuil gaat. Probeert zij mee door het zingende vogeltje de aandacht van de andere kunne te trekken? Het manvolk zij evenwel gewaarschuwd. In haar rechterhand houdt zij niet de gebruikelijke schaatsstok, maar een stokje dat nogal bedreigend overkomt. En zij heeft een soort kuitbroek aan, wat in die tijd zeer ongebruikelijk was. Duidt dit op een vrouw die de broek aan heeft, dus op iemand die de baas wil zijn? Of is mijn fantasie op hol geslagen? De tweede tegel is eveneens een vroeg 17de eeuwse tegel. Ook met een soort Franse lelie in de hoeken. In tegenstelling met de vorige tegel is de tegel helemaal blauw, alleen de schaatser is polychroom geschilderd. Deze is in een gekarteld kwadraat geplaatst. De figuur is traditioneel geschilderd met een schaatsstok over het schouder en met een paar duidelijke kruischaatsen onder de voeten. Bij zo'n leuke zeldzame tegel neem je een kleine beschadiging graag op de koop toe.

Tenslotte mijn ziel, ik bedoel mijn majolicaschotel. Dit soort vondsten komt vaak uit de grond. Ik kocht de schotel bij iemand in Amsterdam en sluit niet uit dat die daar ook gevonden is. Misschien wel in een 17de eeuwse beerput, een rijke bron van vondsten uit deze periode. Dergelijke schotels zijn haast altijd zwaar beschadigd. De enkele gave majolicaschotels die er nog zijn kosten tienduizenden guldens. Van mijn exemplaar is de ziel zo goed als gaaf en dat is al heel wat. De schaatser is weer helemaal blauw. Alleen één van de cirkelbanden is geel en een belendende cirkelband donkerpaars. De persoon is niet enerverend en lijkt veel op de schaatser die we op tegels tegenkomen: een figuur met een breed gerande hoed, een schaatsstok over het (of is het de) schouder, met een soort kuitbroek aan en een paar schaatsen onder die in dit geval niet duidelijk bij een bepaald type zijn in te delen. Misschien kunt U dit wel.

Vaak heb ik mijn praatjes afgesloten met over de waarde van de besproken tegels iets te zeggen. Voor een mooie 17de eeuwse tegel met een schaatser durft men tegenwoordig soms al meer dan 500 gulden – pardon, ik bedoel 250 euro - te vragen. Hoeveel moeten deze unica dan wel niet opbrengen?

Ter Uwer geruststelling kan ik zeggen dat ik nogal eens iets verpats, wat ik dan soms niet van plan was, maar dat ik echt nog niet van plan ben mijn majolica-scherf van de hand te doen. Wat moet die wel niet kunnen opbrengen? (Zie voor afbeeldingen Vitrine 14, pag. 20).

Minne Iedes Nieuwhof

Boek en zopie

Zin in Schaatsen - De mooiste verhalen over de genoegens en de gruwelen van de gladde ijzers - Samenstelling Frances van Gool

Blijkbaar toch een succesformule. De reeks "Glad en wijd ligt het ijs", "Literaire ijspret", "IJs vrij" en "Op het ijs" – en dat zijn ze echt niet allemaal – is wederom uitgebreid met een uitgave gevuld met verzamelde schaatsverhalen. 'Voor iedereen die van schaatsen houdt' vermeldt de ondertitel, maar de echte schaats(boeken)liefhebber zal moeten constateren dat hij (of zij) de meeste verhalen al eens eerder heeft gelezen. Zo kom je het verhaal "Schaatsers naast God" van Herman Pleij ook al tegen in de al eerder in deze rubriek beschreven uitgave "Op het ijs". "Zin in Schaatsen" is uitgegeven door Karakter Uitgevers B.V. en is verschenen in een tot nu toe zesdelige serie. Wellicht komt u in "Zin in Zingen" meer nieuws tegen!

Het ISBN-nummer van "Zin in Schaatsen" is 90 6112251 1, de prijs bedraagt 6,95 €.

Zwart ijs

Van Max Dohle, redactielid van het literaire tijdschrift voor schaatser en lezers "Zwart IJs" ontvingen we het bericht dat het tijdschrift in het vervolg nog slechts eenmaal per jaar zal verschijnen. Uitgever Bert Bakker vindt het winterseizoen te kort voor twee nummers. Het volgende nummer van "Zwart IJs", we noemden het in deze rubriek per abuis "Glad IJs", zal bij het begin van de volgende winter verschijnen. 'Wel iets dikker', wenst Dohle daar voor de liefhebbers nog aan toe te voegen.

Bramen plukken - Mijn Elfstedentocht 1985 - Ab Nederlof

Ab Nederlof, ooit zelf een verdienstelijk wielrenner en nu als trainer werkzaam bij schaatsvereniging "De Vechtstreek", reed in 1985 de toertocht langs de Friese elfsteden. In "Bramen plukken" beschrijft Nederlof zijn Elfstedenervaringen, vanaf het moment dat hij zich na het lezen van de aankondiging in zijn ochtendkrant naar het inschrijfbureau spoedt tot aan zijn thuiskomst na de tocht. De wellicht wat vreemd klinkende titel "Bramen plukken" vindt zijn oorsprong in een conversatie tussen de broers Geurt en Theun Busser op het overnachtingsadres van Nederlof in Britsum. Theun, de schaatser en uiteindelijk als vijfde eindigend in de tocht, demonstreert daarbij op ongecompliceerde wijze aan broer Geurt hoe hij zijn schaatsen dient af te bramen.

"Bramen plukken" is een alleraardigste uitgave die uw aanschaf zeker waard is, al is het jammer dat bij het opmaakproces enkele tekstuele fouten zijn ontstaan. Met het ISBN-nummer 90 76905 10 x in de hand kunt u "Bramen plukken" uitsluitend bestellen bij uitgeverij "Skanderbeg Books" te Utrecht. Na overmaking van 9,25 € (dit is inclusief porto) op gironummer 8970803 ontvangt u het boekje thuis.

Bidprentje. Eén van die zeldzame en leuke objecten die je tegen kan komen bij het verzamelen van schaatsen, volgens René Diekstra. Collectie René Diekstra.

Wereldkampioen Henk van de Grift die als eerste Nederlandse schaatser op een postzegel vereeuwigd werd.

De anonieme Atje Keulen-Deelstra mocht de postzegel opsieren, omdat de KNSB honderd jaar werd.

Polychrome tegels met schaatser en de ziel van een 17de eeuws majolicabord met schaatser

Afb.1. Polychrome tegel met schaatser. 17de eeuw.
Hoek Franse lilies. (Coll.Holtkamp)

Afb.2. Polychrome tegel met schaatser. 17de eeuw.
Hoek Franse lilies. Coll. de Nas)

Afb.3. Ziel van 17de eeuws majolicabord met schaatser. Coll. Nieuwhof

'H.M. Koningin Wilhelmina

Deze uitgave is oorspronkelijk -in een doosje- uitgegeven ter gelegenheid van de troonsbestijging van Wilhelmina in 1898. Het is een uitknip-en aankleedboek met in kleur afgedrukt tien kledingstukken waarin de koningin zich aan haar volk vertoonde, waaronder als schaatsenrijdster

Het ISBN-nummer van H.M. Koningin Wilhelmina is 90 5690 207 5.

De door Nisje Wolters gepubliceerde heruitgave kost 9 €. Inlichtingen: tel. 0578 620502.

Winters van weleer - Het Hollandse winterlandschap in de Gouden Eeuw - Ariane van Suchtelen

Met "Winters van weleer" is een schitterend boek verschenen met daarin opgenomen een beschrijving van de geschiedenis van het geschilderde winterlandschap. Eigenlijk moeten we spreken van een catalogus, want "Winters van weleer" is uitgegeven ter gelegenheid van de tentoonstelling met de gelijke naam, die werd gehouden in het Haagse Mauritshuis.

In één van de inleidingen worden diverse vormen van wintervermaak beschreven, waarbij opgemerkt kan worden dat de informatie soms wat gedateerd is. De catalogus kent zowel een uitgave met zachte als met luxe kaft. De ISBN-nummers zijn respectievelijk 90 400 9574 4 en 90 400 9573 6. Info bij het Mauritshuis 070 3023456 of in de boekhandel.

Oranje op Olympisch ijs - Huub Snoep en Marnix Koolhaas

Met als ondertitel "Nederlandse schaatssuccessen van Chamonix 1924 t/m Salt Lake City 2002" is onlangs de tweede druk verschenen van "Oranje op Olympisch ijs". In vergelijking met de eerste uitgave is het boek geactualiseerd met de 'gouden' verhalen van Nagano en Salt Lake City. Enkele andere verhalen - geen successtories- hebben hiervoor plaats moeten maken. Ook is het statistisch gedeelte up-to-date gemaakt en zijn een aantal historische foto's toegevoegd. Jammer is het dat de stevige kaft het nog moet doen met een Nagano-succes, Jochem Uytdehaage had meer verdiend!

Het prachtige boek, uitgegeven door uitgeverij "De Vrieseborch" en met als ISBN-nummer 90607649X, is in de boekhandel te koop voor 26 €.

Tom Streng

Om het vriespunt -100 jaar IJclub Nederhorst den Berg.

Is een mooi gebonden boek van 120 pagina's. Het bevat vele foto's en gaat (uiteraard) over de geschiedenis van de ijsclub. Het boek is op 22 maart j.l. uitgekomen en in beperkte oplage gedrukt. Het boekje kost 12.50 € plus 3,50 € overmaken op gironummer 6205297. U kunt hierover contact opnemen met dhr. A. Snel, Overmeeseweg 423, 1394 BH in Nederhorst den Berg. Tel. 02 94254013.

Ad de Boer.

'IJlst, stad van schaatsenmakers'

IJlst, Nooitgedagt, schaatsen. Wie kent dit rijtje niet! De schaatsen van Nooitgedagt uit IJlst waren een eeuw lang en zijn nu nog steeds, een begrip in Nederland en ook daarbuiten. Nooitgedagt is dan wel de bekendste IJlster schaatsermaker, maar was niet de eerste, niet de enige en niet de laatste. In het boek 'IJlst, stad van schaatsenmakers', dat binnenkort uit zal komen, wordt de geschiedenis beschreven van de IJlster schaatsermakerij en van de meer dan 20 schaatsenmakers, die IJlst heeft gekend. Hun geschiedenis, geïllustreerd met foto's en afbeeldingen en gelardeerd met anekdotes, biedt een goed beeld van deze hardwerkende ambachtslieden en fabrikanten.

Binnenkort verschijnt het boek 'IJlst, stad van schaatsenmakers' bij Boekhandel en Drukkerij Visser in IJlst. Het boek telt ruim 60 bladzijden en ca. 55 illustraties.

De leden van de Stichting "De Poolster" kunnen voor dit boekje intekenen bij B.W. van de Peppel tel. 0318 416489 (vanaf 6 mei 2002) of per e-mail b.w.vd.peppel@hccnet.nl

Kosten voor Poolsterleden bij intekenen € 9,95 exclusief portokosten.

Bart van de Peppel

Oproep 1.

Hoewel nog wat vroeg, wil ik voor komend winterseizoen (2002-2003) een comfortabel kindersleetje maken. Met comfortabel bedoel ik: een slee die geduwd wordt en waar een kind gedeeltelijk beschut zit. Weet u bij wie, of in welk boek ik tekeningen kan vinden?

A.E. Kolenberg, Belgradostraat 59, 7559 CM Hengelo (Ov.) tel. 074 2778066

Uit "Winters van weleer": Hendrick Avercamp
Paard en slede die door het ijs zijn gezakt

Vermist

Op weg naar de bijeenkomst van 6 oktober in Lelystad of tijdens de bijeenkomst worden een boekje en een schaats vermist.

Wiebe Blauw is een boekje kwijtgeraakt. Bij het opruimen van zijn meegebrachte materiaal miste hij het Franse boekje:

Titel: Le patinage, sort d'élite

Auteur: Raymonde du Bief

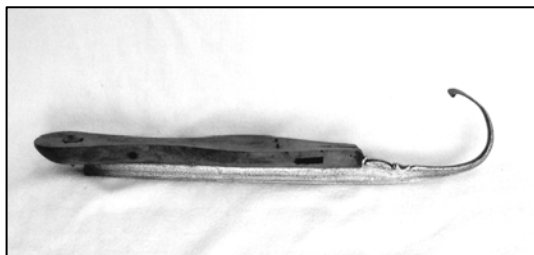
Uitgever: Vigot Frères

Jaar: 1948

Het boekje heeft 341 pagina's

Jitze Hotsma miste bij thuiskomst de rechterschaats van een paar mooie krul-schaatsen. Zie onderstaande foto.

Tijdens de bijeenkomst wordt vaak met voorwerpen heen en weer gelopen, zodat het best mogelijk is dat er iets op een andere tafel is blijven liggen. Mocht u alsnog het boekje van Wiebe of de schaats van Jitze ontdekken, dan gaarne even contact opnemen met de gedupeerden.

Deze mededeling had in KD13 geplaatst moeten worden, maar door een opmaakfout is dat helaas niet gebeurd. De redactie biedt hiervoor haar excuus aan. Zowel het boekje en de schaats zijn nog niet terecht hetgeen erg vervelend is.

Redactie.

De geut - dubbel en dwars?

Klopstock, de Duitse dichter die tussen 1750 en 1770 in Denemarken vertoefde en daar zijn mooiste schaatsgedichten schreef, moest niets hebben van de noviteit uit die jaren, de holgeslepen schaatsen. Hij gaf de voorkeur aan een traditioneel, dus vlakgeslepen paar 'friesländischen Stähle'¹. "Vlakgeslepen" zegt in dit geval niets over de ronding, maar over het ontbreken van een geut.

Zo'n geut is een groef in de lengterichting van de schenkel, meestal aan de onderkant van het stalen glijvlak (afb.1). Geuten in schaatsijzers zijn mogelijk ontleend aan de wapenindustrie. Ze werden vroeger wel in de beide platte kanten van zwaarden aangebracht om het zwaardijzer stijver en lichter te maken. Ook dubbele geuten in zwaarden kwamen voor².

Volgens Esser waren schaatsen met geut al in de 16de eeuw algemeen in omloop in Holland³, maar dit strookt niet met andere bronnen, zoals we nog zullen zien. Volgens diezelfde Esser - een stuk betrouwbaarder naarmate hij dichter bij huis blijft - waren de schaatsenmakers Johann Bremer en Heinrich Voss uit de omgeving van Remscheid vanaf 1748-49 de eersten die er zogenaamde 'Hohlbahnschlittschuhe' maakten. Hoe ze dat op hun hoogstwaarschijnlijk door waterkracht aangedreven slijpstenen voor elkaar kregen, is mij trouwens een raadsel. Uit welk materiaal bestonden die slijpstenen? Welke diameter hadden ze? Slepen ze dwars of overlans? Hoe kregen ze die geut zo netjes in het midden van de schenkel? Met welk foefje kon men de diepte van de geut met de ronding mee laten 'lopen'?

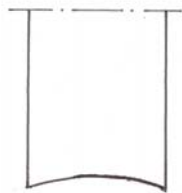
Hoe dan ook, het snufje sloeg geweldig aan. Heinrich Voss kon zich na 1758 zelfs helemaal toeleggen op holgeslepen schaatsen en heeft sindsdien geen vlakgeslepen paar meer gemaakt. Kennelijk vond de gebruiker de hogere prijs - voor de geutschaats uit Remscheid moest ongeveer eenderde meer worden betaald⁴ - geen enkel bezwaar.

Toch liepen de meningen over het nut van de geut nogal uiteen. Volgens Korth sneed het staal dieper in het ijs en kon men er gemakkelijker mee buitenover rijden. Werden ze bot, dan liet je de geut weer aanscherpen⁵. De achterliggende gedachte was kennelijk: hoe meer grip en stabiliteit, hoe preciezer je fraaie figuren of letters van het alfabet in ijs kon griffen. Door de geut werd de slag echter minder los en zwierig, nam de wrijving toe en de snelheid af⁶. Dit verklaart grotendeels waarom het concave (holronde) loopvlak destijds op alle ijsbanen in Europa razend populair werd, behalve in de lage landen. Het schrijverscollectief rond Paulin-Desormeaux stelt rond 1850 nadrukkelijk dat de Hollanders en Belgen altijd vast hebben gehouden aan een loopvlak zonder geut⁷. Hier lag het accent immers niet zozeer op het rijden van gekunstelde patronen, maar meer op het fluks overbruggen van een afstand.

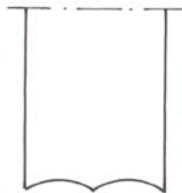
Dubbele en drievoudige geut (Afb.2 en 3)

Ook schaatsen met een dubbele geut zijn een tijdje in de mode geweest. Een tweevoudige groef zou langer meegaan dan een enkelvoudige, omdat de opstaande rand in het midden minder snel sleet dan de beide randen aan de zij-kanten⁸. Alsof een dubbele geut nog niet genoeg was, beweert Zindel in 1825 achteloos: 'of de ijzers aan de onderkant van een, twee of drie holle groeven voorzien zijn, is onbelangrijk'. Zo'n drievoudige geut is bijna niet voor te stellen, zelfs als we bedenken dat de circa 6 mm brede ijzers van destijds heel wat meer ruimte toelieten dan de schenkels van tegenwoordig.

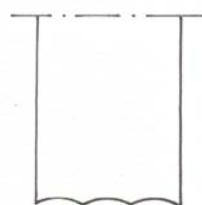
Ijzers die daarnaast ook nog twee sleuven hadden, aan weerskanten één, vond Zindel 'mits heel precies aangebracht' op zich niet verkeerd. Voor alle groeven gold dat ze niet te diep mochten zijn⁹.

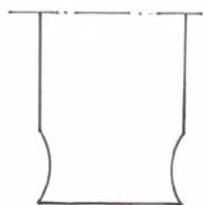
Afb.1 Enkele geut
of hol geslepen.

Afb.2 Dubbele geut.

Afb.3 Drievoudige geut.

Afb.4 Gleuven aan de zijkant

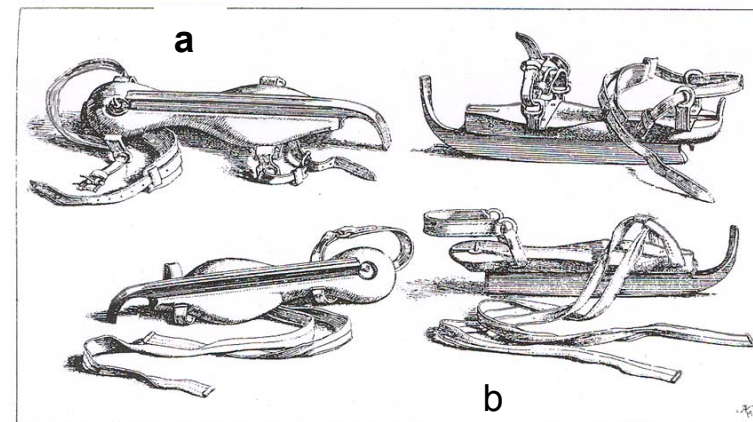
Afb.5 Taps toelopende ijzers

Gleuven aan de zijkant en taps toelopende ijzers (afb.4 en 5)

Zindel lijkt niet echt voor of tegen welke geut ook te zijn, maar is wel vlijmscherp in zijn analyse: 'Slechts scherpe zijkanten zorgen voor een stabiele houding op het ijs en niet de geut, zoals bijna iedereen denkt. Als dikte van de ijzers naar boven toe geleidelijk afneemt (Afb.5), dan vormt zich aan beide kanten een nog scherpere hoek, wat men zoals al eerder aangegeven, ook probeerde te bereiken door gleuven aan de zijkanten'¹⁰.

Alle vermeende voordelen ten spijt, in navolging van Zindel vond men gaandeweg dat het holgeslepen ijzer alleen maar remmend werkte en ging men weer over op een vlakgeslepen loopvlak met scherpe hoeken. Na 1860 werd alleen bij kunstschaatsen nog wel een kleine geut gebruikt, omdat men van mening was dat daarmee een krachtiger afzet mogelijk was en dat schaatsen met een geut toch vaster in het ijs grijpen¹¹. En deze opvatting geldt eigenlijk tot de dag van vandaag.

Op bladzijde 27 staande afbeelding (kopergravure) heeft Johann Adam Klein (1792-1825) mogelijk schaatsen met enkele geut (a) en met twee- of zelfs drievoudige geut (b) willen weergeven. De opvatting van Esser dat het hier om typisch Hollandse schaatsen van rond 1780 zou gaan, mogen we rustig naast ons neerleggen.

Zindel. Der Eislauf (1825) – t.o.p. 34.

Oproep

Wie van jullie weet meer over de techniek die vroeger werd toegepast bij het slijpen van een geut? Zijn er verzamelaars die schaatsen met een dubbele geut hebben?

Niko Mulder

¹ Zindel – Der Eislauf – 1825, p.29. Opmerking van Goethe, die in 1774 bezoek kreeg van Klopstock.

² www.visier.de/artikelbeitrag/artikelbeitrag_2323.html

³ Esser – Remscheids Weg zur Schlittschuhschmiede der Welt – 1978, p.34, 36; p.23: schaatsen met geut werden in Holland in de 16de eeuw al algemeen gebruikt (zonder bronvermelding).

⁴ Esser – Remscheids Weg zur Schlittschuhschmiede der Welt – 1978, p.40; zie ook tabel 3 op p.41; p.48.

⁵ Korth – Ökonomisch-technologische Encyclopädie – 1827, p.98.

⁶ Esser – Remscheids Weg zur Schlittschuhschmiede der Welt – 1978, p.34 zou de wrijvingsweerstand juist verminderen, maar dit wordt door andere bronnen en voorbeelden uit de praktijk tegengesproken.

⁷ A.v.D. – De Schaatsenrijder – 1848, p.29 en fig.4: de Engelse schaats is van onder voorzien van een holte, de geut genaamd; Buttingh-Wichers - Schaatsenrijden – 1888, p.159: Duitsers gebruiken holle schaatsen, behalve Reichenauers die gladde schaatsen gebruiken.

⁸ Paulin-Desomeaux – Encyclopédie-Roret Patinage – ca. 1850, p.46-47

⁹ Zindel – Der Eislauf – 1825, p.31-32. Zindel gebruikt de woorden 'Hohlkehlen' en 'Auskehlungen' schijnbaar zonder wezenlijk onderscheid. Uit de context begrijp ik dat hiermee zowel geuten aan de onderkant als aan de zijkant van de schenkel konden worden bedoeld (Niko Mulder).

¹⁰ Zindel – Der Eislauf – 1825, p.32.

¹¹ Cederblom – Skridskoåkning – 1888, p.37.

Aflevering 7: “Wat verzamelt de verzamelaar?”

Elke verzamelaar bepaalt zelf wat hij of zij het verzamelen waard vindt. Wij stipten dat in onze vorige aflevering al even aan. Ooit besloot je – of misschien overkwam het je wel – boeken te verzamelen. Boeken die iets met schaatsen te maken hebben. En van lieverlede ontdek je dat je heel vaak moet bepalen of je een boek dat je ergens tegenkomt wel of niet in de collectie opneemt. In de meer dan 25 jaar dat wij nu al in De Poolsterkring rondbanjeren, hebben we het in onderlinge gesprekken dikwijls over dat thema gehad. Je ziet ergens een boek liggen met op pagina zoveel precies één ijsgedichtje. Neem je zo'n boekje nu wel of niet mee voor de collectie in jouw verzamelkamer? In de eerste zin hebben we het antwoord al gegeven. Je bepaalt dat echt lekker zelf. Die stelling kunnen we zelfs nog een beetje onderbouwen. Want die hobby/passie/afwijking (doorhalen wat niet van toepassing is) van ons, het boekenverzamelen, wat is dat eigenlijk precies? J.A. Brongers helpt ons in zijn *ABCDarium voor de boekensneuper* (1989) aan de volgende definitie: “boekenverzamelen is het thematisch bijeenbrengen van een collectie boeken”. Vervolgens somt deze auteur een aantal voorbeelden op wat zo'n thema kan zijn en eindigt dan met het prachtige zinnetje:

“De keuze wordt ten dele door de (financiële) mogelijkheden bepaald.” En daarmee hebben we de cirkel precies rond. Het draait allemaal om drie dingen: het thema, de collectie en de (financiële) mogelijkheden. En dus neemt de ene verzamelaar dat boek met dat ene gedichtje wel mee naar huis (“dat hoort in mijn verzameling!”) en laat de ander het rustig liggen. Allebei prima!

Financiën

Over dat zinnetje van die (financiële) mogelijkheden zou je gerust een hele aflevering kunnen schrijven. Niet iedereen beschikt immers over de beurs die de ander klaarblijkelijk wel in de achterzak heeft. Ons klassieke ervaringsgegeven is dat Duitse boekje dat ons bijna dertig jaar geleden werd aangeboden. U weet wel: pas getrouwd, net een kind, nog studerend, en meer van die gein. En dan krijg je een boekje voorgeschoteld voor 550 Duitse marken. In die tijd een stevige prijs en dus was ons dat toen toch wat te gortig. Later denk je nog wel eens: “had het niet anders gekund?”, maar echt veel

napijn hebben we niet gehad. Komen we diezelfde uitgave onlangs weer tegen voor het vriendelijke prijsje van van meer dan 2500 euro's. Tja, ook nu klonk aan onze kant een zeer gedecideerd “nee”. 't Moet wel een hobby blijven. Maar 's avonds in de nababbel borrelde toch die vraag op of we indertijd .. Laat maar!

Schaatscovers

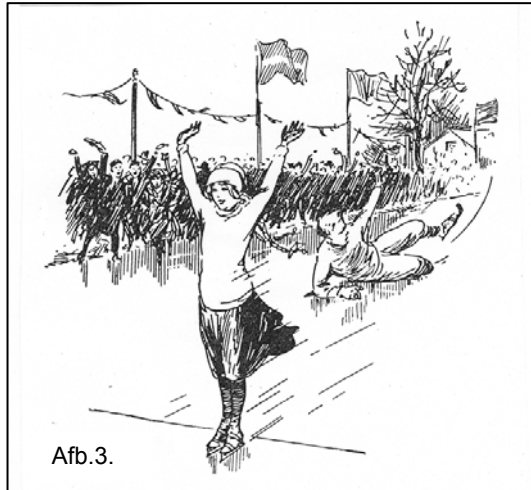

Voorzover de lezer het nog niet doorheeft: alle voorgaande regels zijn onverkort van toepassing op het kinderboek. Want ook daar is verzamelen het voortdurend doen van keuzen. Soms is dat helemaal niet moeilijk. De afgelopen maand nog zagen we op een boekenmarkt in een kraam zomaar een boek met een fraaie schaatscover liggen: *De Ring en de Lamp*, (Afb.1) geschreven door Joh. H. Been. “Een ver-telling uit de tweede helft der 19de eeuw”. Weinige minuten later ontmoetten we in dezelfde hal een mede-(Poolster)verzamelaar. Toen we de ervaringen van die ochtend uitwisselden, meldde onze provinciegenoot laconiek dat hij dat boek van Been al had. Ooit dus ook bezweken voor die schaatscover. Want goed beschouwd heb je het dan met dat boek ook al bijna gehad. Oké, er is een hoofdstukje *Naar het Oudejaar* waarin wordt geschaatst (twee ijsbanen: één “waar enkel clubgenooten werden toegelaten” en een publieke ijsbaan) en dat hoofdstuk bevat ook nog een aardige illustratie. Maar een schaatsboek - wat je daar dan ook precies onder verstaat - is *De Ring en de Lamp* zeker niet. Duidelijk is dat hier de fraaie schaatscover voor tenminste twee verzamelaars het keuzecriterium is ge-weest.

Er zijn ook plenty kinderboeken waaraan je aan de buitenkant helemaal niet afleidt dat er binnenin over ijspret wordt geschreven. Iedereen die wel eens in een antiquariaat voor de kast met oude kinderboeken staat, weet waar we het over hebben. Natuurlijk zie je onmiddellijk *Uit de jeugd van Jantje Vrolijk* staan. Want zowel de cover voorop als de rug siert een fraaie schaatsillustratie. Maar waar-

om belandde het boek *Twee Jongens* van H. Gordeau Jr. (Afb.2) bij ons op de schaatsboekenplank? Niets aan de buitenkant van deze oude uitgave van Daamen in 'Gravenhage verradt dat een Poolsterklant interesse voor dit boek zou moeten hebben. Maar ja, één van ons beiden heeft dertien jaar geleden op een boekenbeurs toch in het boek zitten bladeren en daar hoofdstuk XI aange- troffen: " 't Was winter geworden. Een winter zonder sneeuw tot nog toe, maar met veel ijs." Dat hoofdstuk met enkele aardige tekeningen gaf de doorslag om ter plaatse f 25,-- neer te tellen voor een gaaf boek.

Afb.3.

De kritische lezer heeft in- middels door dat een relati- verend ondertoontje in ons ver- haal is geslopen. Recht-vaardigt één zo'n hoofdstukje met twee tekeningen de aan-koop van dat boek en het opnemen in een collectie? Waarom aarzel je daar zoveel jaar na dato zelf ook nog steeds over? En heb je dat bij- voorbeeld helemaal niet met een boek als *De Schoolfuif* van Ge- orge van Aalst (Afb.3 en 4). On- getwijfeld omdat die uitgave van Valkhoff & Co. in Amersfoort een fraaie schaatscover van J.H. Lutz heeft en leuke hoofdstukken

over "IJsvermaak" en "Annie aan de spits" met fraaie tekeningen. Maar we her- halen nog maar eens onszelf: jij bepaalt hoogstpersoonlijk wat je wel of niet in je eigen boekencollectie opneemt. Wat een andere boekenverzamelaar doet, hoeft je niet persé te imiteren.

Eerste druk

En dan moeten we het ook eens over het fenomeen "eerste druk" hebben. Ooit gaven we aan een beginnende verzamelaar de tip om niet altijd uitsluitend te koersen op eerste drukken van boeken. Vaak is een eerste druk mirakels duur. Soms is een latere druk mooier uitgegeven, informatiever of ziet er gewoon precies gelijk uit. Zonder dat we dat toen wisten, plaatsen echte kenners ook wel eens kanttekeningen. Neem bijvoor- beeld P.J. Buijnsters die in zijn hand- leiding *Het verzamelen van boeken* (1985) een paragraaf wijdt aan "Het dogma van de eerste druk". Ook hij merkt op: "Om te beginnen is een eerste druk niet altijd tevens de beste uitgave."

Maar natuurlijk kruipt het verzamelaarsbloed waar het niet gaan kan. Er zijn eerste drukken die je om bepaalde redenen **wilt** hebben. Neem *Swiebertje en de ijspret* omdat op het omslag nog zo'n heerlijk anonieme Swiebertje staat. Bij latere drukken zijn we het tv-tijdperk ingegleden en is Swiebertje op de cover

meteen Joop Doderer geworden. En ook wij zijn in de loop der jaren best wel eens bezweken voor de verleiding om meerdere drukken van een boek aan te schaffen. Het klas- sieke Nederlandse jongens-boek *Holland-sche Jongens* van Chr. Van Abkoude is een exempla- risch voorbeeld. Ooit kochten we de vierde druk. Dat is zo'n boek waar de buitenkant geen associa- ties oproept met ijs- en winterpret. Maar binnenin wordt stevig geschaatst. In diverse hoofdstukken zelfs! En dan komt het moment waarop je in een kraampje de eerste druk ziet liggen. Een "Kluit- man" uit 1907. Met een fraaie bruine cover met op de zijkant schaatsende jongens aan een stok. Be- hoorlijk geprijsd! Maar u snapt het al: toch maar meegenomen. En wat vonden we enkele weken geleden: een derde druk. Ook met een schaatsco- ver, maar weer heel anders. De prijs viel mee en dus hebben wij inmiddels drie drukken van *Hol- landsche Jongens*. Onze buurvrouw snapt daar

Afb.4

niks van. "Het is toch hetzelfde boek?" Maar hoe leg je nu als boekofiel uit dat jij toch echt drie verschillende boeken voor je ziet liggen.

Aly en Hedman Bijlsma

Afb. 1. Tekening van J.G. Kesler uit het boek "De Ring en De Lamp" van Joh.H. Been.

Afb. 2. Illustratie uit "Twee Jongens" van H. Gordeau Jr.

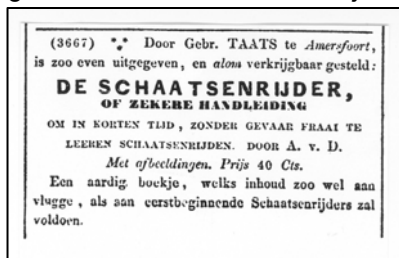
Afb. 3/4. Tekeningen van J.H. Lutz uit het boek "De Schoolfuif" van George van Aalst.

Een droom wordt werkelijkheid of de historie van een boek.

Elke rechtgeaarde verzamelaar heeft dat stellig: een hartenwens, dat éné stuk dat hij zo graag in zijn collectie zou willen hebben. Hij droomt er van in zijn slaap of mijmerend met een glas wijn in zijn hand. Bij mij was deze droom het allereerste boekje dat in Nederland over schaatsen verschenen is: *de Schaat- senrijder* uit 1848, geschreven door de man met de mysterieuze initialen A.v D. Al heel lang had ik een kopie in mijn bezit uit de Provinciale Bibliotheek van Friesland. Dit is de enige bibliotheek in Nederland waar dit boekje zich bevindt en dit exemplaar is afkomstig uit de collectie van Buttingha Wichers. Daar be- vinden zich trouwens ook nog een aantal Amerikaanse catalogi uit het eind van de 19de eeuw afkomstig uit zijn collectie. Enkele jaren geleden hoorde ik van Hajo Kedde dat er zich in Nederland een verzamelaar van antieke kindernaai- machientjes bevond die ook een exemplaar bezat, maar het alleen wilde ruilen tegen een mooi stuk dat paste in zijn verzameling. Mijn hoop steeg. Maar hoe kom je aan een antiek naaimachientje als ruilobject?

De hoop bleef sluimeren. Toen werd het november 2001, de tijd van de grote verzamelbeurs in Utrecht. Op vrijdagmorgen in alle vroegte naar de Jaarbeurs-hallen met altijd weer die spanning: wat zullen we nu weer vinden. De ochtend verliep niet slecht.

Toch nog weer enkele schaatsen op de kop getikt, die de moeite waard waren. Rond 11 uur kreeg ik trek in koffie. Wim Molenveld uit Hengelo moet op dat moment op dezelfde gedachte gekomen zijn. Wij troffen elkaar bij een Koek en Zopie en wat doe je dan als collegaverzamelaars behalve koffiedrinken? Je gaat elkaars nieuwste aanwinsten bekijken. Even later komt er een man naast me zitten en ziet een paar schaatsen op tafel liggen. Hij vraagt belangstellend wat nu het bijzondere aan deze schaatsen is. Je probeert het duidelijk te maken, wat niet altijd eenvoudig is aan een buitenstaander. Het onderwerp komt op boeken. Hij heeft thuis, zoals hij zegt, nog een heel oud boekje over schaatsen. Ik vraag heel voorzichtig of het *Het Nederlandsche Handboek voor de IJssport* van Hijlkema is. "Nee, nog ouder". Nu gaat er bij mij een lichtje, nee een schijnwerper branden. Ik beschrijf *De Schaatsenrijder* van A. v. D. en hij gelooft dat het dat wel is. Hij suggereert dat hij het wel kwijt wil, als het maar

niet met winst wordt doorverkocht. Dat was niet zo moeilijk te beloven. Als hij me dan zijn kaartje geeft waarop staat dat hij verzamelaar is van antieke naaimachientjes is de cirkel rond en begint mijn hoop enorme afmetingen aan te nemen. De rest is gauw verteld. Het door mij beschreven boekje bleek inderdaad het gezochte te zijn. Op oudejaarsdag werd de koop beklonken en

het nieuwe jaar kon ik als een gelukkig man welkom heten. Met hartelijke dank aan Wim Molenveld, want als we elkaar niet getroffen hadden bij het koffie-kraampje dan .Koek en Zopie werd voor mij in Utrecht dus Boek en Zopie! Nader onderzoek naar de historie van dit boekje leerde mij dat er twee edities van hebben bestaan. Een eenvoudige met een plaat met de meest voorkomende schaatstypen die er in die tijd bestonden en een gekartonnerde uitvoering met goud op snee en één gekleurde plaat. Prijs respectievelijk f 0,40 en f 0,80! De duurdere editie is nog nooit ergens aangetroffen. Ze werden uitgegeven bij de Gebroeders Taats in Amersfoort in 1847 of 1848. Of dit een uitgeverij was is niet helemaal duidelijk, want in die tijd bestond er in Amersfoort een ijzerwaren-handel met die naam. Het is dus mogelijk dat dit bedrijf het boekje uitgegeven heeft, want het is bekend dat ijzerwarenhandels zich ook met verkoop van schaatsen bezig hielden. Het is ook bekend dat er in verschillende kranten advertenties werden geplaatst waar dit boekje te koop werd aangeboden, waarvan hierbij een kopie uit de Utrechtse Provinciale Courant van 24 december 1847. Rest nog steeds de grote vraag: welke naam schuilt er achter de initialen A. v. D.?!

Anrie Broere

Stempelkaart (27)

Naam:	Jan van Eijk Laan van Niftarlake 49 3612 BM Tienhoven 0346 281789
Beroep:	Chauffeur-besteller bij de PTT.
Verzamelaar:	Sinds 1980.
Lid Poolster:	Sinds 1980.
Topschaats:	Een paar zwaantjesschaatsen en ook de gatenschaatsen van Hoekstra behoren tot mijn toppers.
Bijzonder boek:	Het oudste boek in mijn verzameling 'Wintersport' van W. Mulier uit 1893.
Belangstelling:	Alls van en over schaatsen, in het bijzonder de schaats, merktekens, dozen en ander verpakkingsmateriaal.
Kouwe Drukke:	Na bijna 20 jaar lid te zijn van de Poolster en al eerdere pogingen van iets dergelijks zag stranden, stond ik er wat afwachtend tegenover, maar gelukkig geheel ten onrechte!
De Poolster:	Door de introductie van Kouwe Drukke is de Poolster meer gaan leven. Ook de tweede bijeenkomst 'ergens in het land' komt de activiteit en de onderlinge band ten goede.
Toelichting redactie:	Op 3 maart 1973 werd Jan van Eijk tweede bij het eerste Nederlands kampioenschap marathon op kunstijs. Op het Thialf-ijs te Heerenveen eindigde Jan achter Jeen van den Berg, maar hij liet mannen als Jan Roelof Kruithof en Marten Hoekstra ruim achter zich.

Een extra boeken website

Wie geïnteresseerd is in boeken over schaatsen, schaatsters en alles wat verder met het ijsgebeuren te maken heeft, en wie is dat niet, kan terecht op:

<http://home.hetnet.nl/~minne29>

Lidy Stoppelman, eerste Nederlandse Kampioene Kunstrijden

Lidy Stoppelman in haar glorie dagen.

KNSB officiële kampioenswedstrijden kunstrijden georganiseerd. Bij de dames werden deze gewonnen door Lidy Stoppelman. Zij is dus de eerste officiële Nederlandse kampioene kunstrijden. Voor deze kampioene ga ik in dit artikeltje aandacht vragen.

Alida Elisabeth Stoppelman werd op 3 juli 1933 in Amsterdam geboren. Haar ouders hadden daar een stoffenzaak. Het schaatsen werd haar met de paplepel ingegeven. Al op vierjarige leeftijd kreeg zij van haar ouders een paar schaatsen. Achter een krukje krabbelde zij haar eerste meters op de Kromme Waal tussen de rijnen die daar ingevroren lagen. Zij had duidelijk aanleg voor schaatsen. Dat had zij trouwens niet van vreemden, want ook haar ouders waren goede schaatsers. Lidy reed op de kunstijsbaan in de Apollohal in Amsterdam. Maar toen de oorlog uitbrak en ook de Jeugdstorm en de Hitlerjugend op het ijs verschenen was dit voor vader Stoppelman, die van joodse afkomst was, onverteerbaar en was het met schaatsen afgelopen. Maar na de oorlog werd de draad weer opgenomen en wordt zij lid van de Kunstrijders Club Amsterdam. Zij wordt in die jaren getraind door Harry Monas en door Sonja Henie, de Noorse die jarenlang de grote figuur was bij het kunstrijden. Zij werd zelfs tienmaal wereldkampioen. Naast de ijstrainingen worden ook balletlessen gevolgd. Er volgt nu een periode waarin Lidy aan verschillende nationale wedstrijden kunstrijden meedoet. Het begint met de voor het eerst georganiseerde wedstrijd kunstrijden voor junioren-dames, die in Amsterdam in februari 1947 wordt ..

Het kunstrijden wilde in Nederland heel lang niet goed van de grond komen. Meer perspectieven rezen pas toen in 1934 in Amsterdam een kunstijsbaan werd geopend en in 1937 één in Den Haag. Er kwamen toen mogelijkheden voor deze categorie schaatsters om voldoende te trainen. Een lange intensieve trainingsperiode is voor deze tak van de schaatssport namelijk een eerste vereiste om een acceptabel niveau te bereiken en dat was in ons land met zijn vaak kwakkelende winters op natuurijs niet mogelijk. De belangstelling voor kunstrijden nam in deze jaren toe, vooral van de zijde van de dames. Er werden in de veertiger jaren zo nu en dan ook nationale kampioenschappen gehouden, maar deze hadden nog geen officiële status. Pas in 1951 werden door de

gehouden. Ze wint de eerste prijs en wordt daarmee Nederlands kampioene kunstrijden junioren. De prijs bestaat uit een handgeschilderd tegeltje. De keiharde training resulteerde in 1948 ook in een Nederlands kampioenschap bij de senioren in Den Haag. Het jaar 1949 ontbreekt wegens blessures op de erelijst, maar in 1950 wordt de draad weer opgepakt en haalt zij een derde prijs. In dat jaar wordt zij wegens het sluiten van de Apollohal in Amsterdam lid van Hokij (Haagse Overdekte Kunstijsbaan) en traint daar verder. Haar gymnasiumopleiding houdt zij voor gezien om zich fulltime met het kunstrijden te kunnen bezig houden. Dan volgen de jaren 1950, 1951 en 1952 waarin ze driemaal achtereen Nederlands Kampioene wordt. Pas in 1951 krijgt dit kampioenschap zoals hiervoor al gememoreerd een officiële status. Zij ontvangt hiervoor een wisselprijs, die bestaat uit een zilveren schaats. Deze was gemaakt van omgesmolten dubbeltjes en kwartjes.

Na 1950 volgt ook een periode waarin ze ook aan Europese kampioenschappen meedoet. In de jaren 1951 tot 1954 wordt ze uitgezonden naar de Europese kampioenschappen respectievelijk in Zürich, Wenen, Dortmund en Bolzano. En in die zelfde periode neemt ze deel aan de wereldkampioenschappen in Milaan, Parijs en Davos, in 1954 samen met Sjoukje Dijkstra, Joan Haanappel en Nelly Maas. Hoewel geen ereplaatsen, behaalt zij daar toch telkens eervolle klasseringen. Een hoogtepunt in haar carrière is ook de deelname aan de Olympische spelen in 1952 in Oslo. Zij was de enige Nederlandse vertegenwoordigster voor deze tak van de ijssport. Ze werd vergezeld door haar moeder, die tegelijkertijd haar trainster en coach was. Haar moeder was ook degene die al haar schaatskostuums maakte. Supervisie over de Nederlandse schaatsploeg had Klaas Schenk. Kennelijk had die niet zoveel op met een kunstrijdster in de ploeg, want toen zij verzocht om door de masseur van de mannelijke schaatsters te worden behandeld werd dit botweg geweigerd. Lidy eindigde als 22ste, maar haar optreden werd wel beloond met een Olympisch diploma. Ook heeft zij in die jaren deel genomen aan de prestigieuze wedstrijden om de Richmond Trophy, die vanaf 1949 elk jaar bij het begin van het schaatsseizoen werden verreden in The Richmond Ice Rink te Twickenham, het in die jaren bekende centrum voor kunstrijden in Engeland. Bij haar vierde deelname eindigde zij als tweede, en dat zou zeker een eerste plaats geweest zijn ware het niet dat bij zo'n gelegenheid een Engelse als eerste moest eindigen. Naast deelname aan wedstrijden gaf ze ook veel demonstraties kunstrijden. Niet alleen in Nederland, maar ook in het buitenland, zoals in Dortmund, Londen, Luik en Parijs. In die periode legde ze met succes ook alle tests vierde, derde, tweed en eerste klas kunstrijden af. Omdat in Engeland de trainingsfaciliteiten veel beter waren, week ze al vroeg in haar carrière uit naar Engeland, naar The Richmond Ice Rink, waar zij trainde bij de bekende Zwitser Arnold Gerschwiller. Kosten noch moeite werden gespaard om goed beslagen op het ijs te komen om dit ijsgezegde eens te gebruiken. Een groot deel van die kosten moesten door de familie Stoppelman zelf betaald worden. Er moest zuinig omgesprongen worden met het beschikbare geld. Het sprak dan ook vanzelf dat Lidy tijdens haar verblijf in Engeland haar eigen potje kook-

te en haar eigen kleren verzorgde en waste. In 1955 zou Lidy aanvankelijk als trainster bij Hokij gaan werken. Maar toen kwam er een aantrekkelijk aanbod uit Davos en ging zij daar samenwerken met haar eerdere trainer Gerschwiller. Tot zover dit relaas over Lidy Stoppelman. Na haar kwamen sterren als Sjoukje Dijkstra en Joan Haanappel. In de periode daarvoor heeft Lidy Stoppelman evenwel een dominante plaats ingenomen bij het kunstrijsen in Nederland. Door haar grote inzet heeft zij er ongetwijfeld toe bijgedragen dat de belangstelling voor deze tak van de schaatssport in Nederland in die jaren belangrijk is toegenomen.

Ad de Boer

Oproep 2

Momenteel is het zo wanneer een merk of naam wordt aangetroffen op een paar schaatsen men zich een ongeluk zoekt in de lectuur enz. om de oudheid van de schaatsen en de schaatsenmaker vast te stellen. Wiebe Blauw heeft veel werk verricht dit te verlichten met zijn docubook van Glis tot Klapschaats. Ook het nog te verschijnen boek van Nico Mulder over Scandinavië kan een belangrijke bron van informatie worden.

Reeds enige jaren verzamel ik schaatsenmakersnamen, merknamen, merkstempels, typestempels en merkinformatie uit binnen en buitenland. Mijn bestand bestaat momenteel uit bijna 80 pagina's met alleen namen, merkjes en merkeigenaren, alles op alfabet. Het doel is om t.b.v de verzamelaarskring een ABC te maken waarin alleen maar namen en merken, schaatstypen met verwijzingen naar diverse boeken, relaties en/of bronnen vermeld staan. Het is uiteindelijk de bedoeling dat dit ABC voor de leden van de Poolster ter beschikking komt, zodat het zoeken wat makkelijker wordt. Een aantal leden heeft mij reeds voorzien van dit soort informatie, Diverse boeken waaronder de boeken van Anrie Broere, René Diekstra, Wiebe Blauw, Russel Herner, Werner Bocking en diverse Poolsteruitgaven zijn hierin reeds verwerkt. Toch blijven nog steeds onbekende merken en namen opduiken. Via Internet komen veel Amerikaanse en Engelse maar ook Russische en Hongaarse schaatsnamen en merken te voorschijn, maar ook veel onbekende die misschien nog in bezit zijn van de leden van de Poolster. Mijn vraag is wanneer u in het bezit bent van slagmerken, typenamen van schaatsenmakers uit bijvoorbeeld catalogi, namen van schaatsenmakers of ander relevante informatie voor dit ABC, mij deze informatie toe te sturen per post of per e-mail, liefst met korte omschrijving of tekening van het merkje. Dit betreft dus Nederlandse informatie voor zover Wiebe Blauw deze niet geeft, maar vooral informatie over buitenlandse schaatsenmakers en -merken. Ook kunt u mij bellen voor informatie uit dit databestand. Adres en telefoonnummer op de Poolsterlijst.

Misschien overbodig: ik heb geen commerciële belangen, en alle informatie is welkom. Ik ga er vanuit dat door het uitwisselen van informatie de algemene

belangen van ieder individueel Poolsterlid worden behartigd en vraag daarom uw medewerking (e-mailadres EJ.B@Tiscali.nl).

Ed Braakman

Spreekwoorden en gezegden die aan ijs, ontleend zijn

In mijn eerste artikel over bovengenoemd onderwerp heb ik mij beperkt tot gezegdes met het woord schaatsen. De spreekwoorden waarin alleen het woord ijs voorkomt zijn veel talrijker. De meeste spreekwoorden die we nog gebruiken geven aan dat ijs en gevaar synoniem zijn: *niet over één nacht ijs gaan*, *'t En is geen ijs*, *Of 't kost mensenvleijs*, *Op glad ijs staan* (in een zeer wankel positie zijn), *zich op glad ijs wagen* (op gevaarlijk terrein begeven, waarop men niet thuis is). De tegenhanger komt ook voor: *goed beslagen ten ijs komen*. Jongeren die door hun vriendin of vriend in de steek gelaten zijn kunnen misschien troost putten uit het spreekwoord *op oud ijs vriest het licht*: een afgebroken vrijerij komt allicht weer in orde. De volgende ijs- spreekwoorden zijn helemaal in de vergetelheid geraakt: *Hij is één nachts ijs* (hij is een man van de dag, hij staat met één been in het graf), *zo koud als (Groenlands)ijs zijn* (weinig geld hebben, arm zijn), *wat doet hij met klompen op het ijs?* (het is zijn eigen schuld, waarom waagt hij zich op een terrein waarop hij niet thuis hoort!), *iemand op het ijs brengen of leiden* (iemand in de war brengen, op verkeerde paden brengen). Een bekend thema is ook: *op ijs bouwen of timmeren* (iets timmeren of beginnen op een grondslag die spoedig bezwijken zal). Het gezegde *Siet toe en timmert op gheen brekend ijs* hoort ook in deze categorie, is zelfs uitgegroeid tot een bekend kinderrijmpje:

*Er was een mannetje dat was niet wijs
Dat bouwde zijn huisje op 't ijs
't Ging dooien en hield op met vriezen
Toen moest dat mannetje zijn huisje verliezen*

Nog één: *Het ijs is alle mensen te wijs* (het ijs is verleidelijk en gevaarlijk of het ijs maakt alle berekeningen te schande en men voert zijn plannen niet uit).

Twee spreekwoorden geven aan dat Joden zeer voorzichtige mensen zijn of spreekt hier zelfs een licht anti-semitisme uit? *Er zijn balken onder het ijs, want Joden lopen er op* en *De kinderen Abrahams durven zich niet ligt op zwak ijs wagen*. Tot slot nog één die onze trouwe penningmeester hopelijk niet hoeft te gebruiken: *Ik heb thans een zwijn in het ijs* (het is niet gemakkelijk om geld te ontvangen van iemand die 't niet heeft of 't niet geven wil). In het volgende nummer spreekwoorden over de winter en aandacht voor Friese spreekwoorden

Anrie Broere

Siteseeing 2

Het gemeente archief van Den Haag geeft ons wel een heel bijzondere mogelijkheid om prachtig bijeengebrachte foto's te bekijken. Het is een bonte verzameling van fraai oud fotomateriaal.

Het Haagse Bos met zijn vijvers dient in de meeste gevallen als een schitterend decor. De besneeuwde bossen doen soms sprookjesachtig aan. Natuurlijk ontbreken de bevroren vijvers met hun veelheid aan schaatsenrijders niet. Wel heel bijzondere opnamen zijn de schoenenbewaarplaats en de reddingsoefening van ijsslachtoffers door politie.

Je komt het snelst bij deze foto's door, wanneer je de website voor je hebt, het vakje foto's aan te klikken. Hierna wordt je de mogelijkheid geboden om van alles in te toetsen. Kies bij vrij zoeken het woord ijs en daarna de opdracht zoeken. Je zult snel worden voorzien van deze oude kiekjes.

<http://www.gemeentearchief.denhaag.nl>

De volgende site die ik wil aanbevelen is van heel andere inhoud. Deze site, die gemaakt is door Johan Grootveld, voor mij een onbekende, blijkt vol te zitten met prikkelende zaken. Johan is goed in staat om verslag te doen van dingen die hij zoal meemaakt in het leven. Zowel in februari als december van 1996 heeft hij verschillende schaatstochten ondernomen en deze op een geheel eigen wijze weergegeven. Met veel zelfspot vertelt hij bijvoorbeeld hoe enkel nuchtere Friese dames enig commentaar leveren bij het zien van zijn nieuw zwart lakleren schaatsen. "Kijk die heeft voor Friesland zijn zondagse schaatsen meegenomen". Toch volbrengt hij, als een gemiddeld schaatser, die dag de 95 km lange Zuidwesthoek tocht. Gezellige verhalen, die na een bijna ijsloze winter, erg tot de verbeelding spreken. Zeer herkenbaar en goed leesbaar worden ons de Westland toertocht, Molentocht Alblasserwaard, Westveense poldertocht Woerden, Rotterdam-Gouda en de Zuidwesthoek tocht van 1996 voorgeschoteld. <http://www.xs4all.nl/~okke/werk4/file10.htm>

Als derde site die ik dit keer aan jullie wil voorschotelen is de site met een ietwat literaire insteek. We komen namen tegen van Max Dohle en Ben van den Burg. Al heel gauw is de link gelegd naar het tijdschrift "Zwart ijs" dat ook hier te vinden is. Een leuke zinsnede die ik er op vond is afkomstig van Goethe die ons er op wijst dat het plezier wat je kunt beleven aan schaatsen niet overheerst moet worden door gevoelens van angst om door het ijs zakken. Uiteraard zit hier een levensles in verscholen.

Kijk, zoek en oordeel zelf. <http://www.werkijs.nl/>

Redactie

Kouwe Drukke is een uitgave van de Stichting "De Poolster", verzamelkring van schaatzen en winterse objecten, en verschijnt driemaal per jaar. Abonnement € 22 per jaar, inclusief verzendkosten en de kosten van de jaarlijkse bijeenkomst.

Misdrukken, bezorgfouten of iets dergelijks a.u.b zo snel mogelijk doorbellen naar:

Bart van de Peppel, tel. 0318 416489

Redactieadres.

Bart van de Peppel
Marijkelaan 7
6721 GN Bennekom
e mail b.w.vd.peppel@hccnet.nl.

Leden redactie

Annie Broere (hoofdredacteur)	tel. 0316 223081 e-mail: acbroere@hetnet.nl
Tom Streng (coördinator, redacteur)	tel. 0348 563100 e-mail: tom.streng@planet.nl
Minne Nieuwhof (redacteur)	tel. 0318 420327 e-mail: M.Nieuwhof@hetnet.nl
Bart v. d. Peppel (beeldredactie, fotografie)	tel. 0318 416489 e-mail: b.w.vd.peppel@hccnet.nl

Opmaak en druk

Bart van de Peppel	tel. 0318 416489 e-mail: b.w.vd.peppel@hccnet.nl
--------------------	--

Leden bestuur De Poolster

Matthy van Klaveren (voorzitter)	tel. 0251 241492 e-
mail: Matthy.Klaveren@wanadoo.nl	
Huub Snoep (secretaris)	tel. 023 5613848 e-mail: sndoos@xs4all.nl
Bart van de Peppel (penningmeester)	tel. 0318 416489 e-mail: b.w.vd.peppel@hccnet.nl
Wiebe Blauw (lid)	tel. 071 5283320 e-mail w.blauw@planet.nl

Ledenadministratie:

B.W. van de Peppel, Marijkelaan 7, 6721 GN Bennekom. Tel. 0318 416489

Abonnement

Verzamelaars of geïnteresseerden die zich willen aansluiten worden verzocht € 22 over te maken op **gironummer 7753528**

t.n.v. **B.W. v. d. Peppel -INZ Poolster**
Marijkelaan 7
6721 GN Bennekom

Vermeld vooral – INZ Poolster – achter B.W. v. d. Peppel! Ook bij de mededelingen vermelden waarvoor het geld wordt gestort.

Kopij

Voor het septembernummer van "Kouwe Drukke" moet de kopij

Uiterlijk vrijdag 16 augustus 2002

binnen zijn op bovengenoemd redactie-adres. Handgeschreven, getypt, maar bij voorkeur op diskette of e-mail (e-mail: b.w.vd.peppel@hccnet.nl). Kleine berichtjes kunnen ook worden doorgebeld, maar a.u.b. niet op het allerlaatste moment.

De inhoud van artikelen in Kouwe Drukke mag zonder schriftelijke toestemming van de auteurs niet worden gebruikt voor andere publicaties.